

AQILXAN IBRAHIMOV, KALMURZA KURBANOV

MUZÍKA

4-klass ushın sabaqlıq

Qayta islenip hám tolıqtırılıp 6-basılıwı

Ózbekistan Respublikası Xalıq bilimlendiriw
ministrliǵı tárepinen baspaǵa usınılǵan

Ǵafur Ǵulam atındaǵı baspa-poligrafiyalıq dóretiwshilik úyi
Tashkent – 2017

UO‘K 372.878(075)
KBK 85.31ya71
I-32

Pikir bildiriwshiler:

G. Dadabaeva – Respublika Bilimlendiriw orayınıń «Muzıka óneri, texnologiya, fizikalıq jetiklik hám salamatlıq» bólimi bas metodisti;

O. Abdullaeva – (ÓZDK «Kompozitorlıq hám instrumentovkalaw» kafedrası baslıǵı, professor;

R. Xudoyorova – Tashkent qalası, Sırǵalı rayonu, 277-sanlı mekteptiń muzıka mádeniyatı pání muǵallimi.

Qaraqalpaqsha awdarmaǵa juwaplı redaktori:

S. Tájetdinova – Ózbekistan ham Qaraqalpaqstan Xalıq bilimlendiriw aǵlası, NMPInıń “Muzikalıq tálim” kafedrasınıń baslıǵı, docent

Respublika maqsetli kitap qorı ǵárezetleri esabınan basıp shıǵarıldı.

Ibrahimov A.

Muzıka: 4-klass ushın sabaqlıq /avtorl.: A.Ibrahimov, K.Kurbanov. – Qayta islenip hám tolıqtırılıp 6-basılıwı. – T.: Ǵafur Ǵulam atındaǵı baspa-poligrafıyalıq dóretiwshilik úyi, 2017. – 112 b.

UO‘K 372.878.(075)
KBK 85.31ya71

© A.Ibrahimov, K.Kurbanov
© Ǵafur Ǵulam atındaǵı baspa-poligrafıyalıq dóretiwshilik úyi, 2017
Qaraqalpaqsha awdarma
© “Bilim” baspası, 2017

ISBN 978-9943-4917-5-5

SÓZ BASÍ

Áziz oqıwshı! Hár bir xalıqtıń ózine tán qosıq hám namaları, terme menen jırları, bir sóz benen aytqanda, milliy muzıkası boladı. Xalıq naması – kóp ásirler dawamında uzaq sınavlardan ótken hám qálbimiz tórinen orın alǵan ruwxıy baylıǵımız.

Túrli saz-ásbaplarımız hám de olarda shertilip kiyatırǵan milliy namalarımız bolsa áne usı ruwxıy baylıqtıń ajıralmas bólegi bolıp esaplanadı.

Qolıńızdaǵı sabaqlıq sizlerdi áne usınday ruwxıy gózzallıq baylıqların inam etiw maqsetinde jazılǵan. Bunda xalıqımızdıń turmıs tárizi, miynet jolı hám de hár qıylı bayram salt-dástúrleri menen baylanıslı qosıqları, milliy saz-ásbapları menen tanısasız, ájayıp aytım jáne saz namaların tıńlaysız, olardan ayırım qosıqlardı aytıwdı úyrenesiz. Sonday-aq, Ózbekistan hám Qaraqalpaqstan kompozitorlarınıń siz oqıwshılar ushın dóretken shıǵarmaları menen tanısasız.

Sabaqlıqta qollanılǵan tómendegi shártli belgilerdi eslep qalıń:

- — muzıka tıńlaw;
- — dawıstı sazlaw shınıǵıwları;
- — qosıq aytıw;
- — notaǵa qarap aytıw;
- — muzıka sawatı;
- — óz betinshe oqıw;
- — sorawlar hám tapsırmalar.

ÓZBEKISTAN RESPUBLIKASÍNÍN MÁMLEKETLIK GIMNI

Abdulla Aripov sózi Mutal (Mutavakkil) Burxanov muzikası

Saltanatlı

1. Ser- qu- yosh, hur o'- kam, el-
ga baxt, na- jot, Sen o'- zing do'st- lar- ga yo'l- dosh, meh- ri-
bon! Meh- ri- bon! Yash- na- gay to a- bad il-
mu fan, i- jod, Shuh- ra- ting por- la- sin to- ki bor ja-
hon! OI- tin bu vo- diy- lar - jon O'z- be- kis-
ton, Aj- dod- lar mar- do- na ru- hi sen- ga yor! U- lug'
xalq qud- ra- ti jo'sh ur- gan za- mon, O- lam- ni mah- li- yo ay- la-

1.
gan di- yor! 2. Bag'- ri *f*

2.
gan di- yor!

Serquyosh, hur o'lkam, elga baxt, najot,
 Sen o'zing do'stlarga yo'ldosh, mehribon!
 Yashnagay to abad ilm-u fan, ijod,
 Shuhrating porlasin toki bor jahon!

N a q a r o t:

Oltin bu vodiylar — jon O'zbekiston,
 Ajdodlar mardona ruhi senga yor!
 Ulug' xalq qudrati jo'sh urgan zamon,
 Olamni mahliyo aylagan diyor!

Bag'ri keng o'zbekning o'chmas iymoni,
 Erkin, yosh avlodlar senga zo'r qanot!
 Istiqlol mash'ali, tinchlik posboni,
 Haqsevar, ona yurt, mangu bo'l obod!

N a q a r o t:

Oltin bu vodiylar — jon O'zbekiston,
 Ajdodlar mardona ruhi senga yor!
 Ulug' xalq qudrati jo'sh urgan zamon,
 Olamni mahliyo aylagan diyor!

QARAQALPAQSTAN RESPUBLIKASINIŇ MÁMLEKETLIK GIMNI

Ibrayim Yusupov sózi Najimaddin Muxameddinov muzikası

Saltanatlı

Jáy- hun ja- gá- sını- da ós- ken bay- te- rek

Tú- bi bir sha- qa- sı mıñ bo- lar de- mek. Sen

son- day sa- ya- lı qu- yash- lı el- señ Tı-

nish- lıq hám ıg - bal sen- de- gi ti- lek Diy- qan ba-

ba ná- pe- si bar je- rin- de Juw- san ań- qıp

kiy- ik qa - shar shó- lin- de Qa- ra- qal- pa- ǵıs- tan

Qa- ra- qal- pa- ǵıs- tan de- gen a- tır - dı

Áw- lad- lar á- diw- ler jú- rek tó- rin-
de jú- rek tó- rin- de

Jáyhun jaǵasında ósken bayterek,
Túbi bir shaqası mıń bolar demek,
Sen sonday sayalı, quyashlı elseń,
Tınıshlıq hám ıǵbal sendegi tilek.

Naqıratı :

Diyqan baba nápesi bar jerinde,
Juwsan ańqıp, kiyik qashar shólinde,
«Qaraqalpaqstan» degen atıńdı,
Áwladlar ádiwler júrek tórinde.

Aydın keleshekke shaqırar zaman,
Mártlik miynet, bilim jetkerer oǵan,
Xalqıń bar azamat, dos hám miyirban,
Erkin jaynap-jasnap, máńgi bol aman!

Naqıratı

GÚZ

BIRINSHI SHEREK

XALÍQ AYTÍM NAMALARÍ HÁM SAZ ÁSBAPLARÍ

1-2-sabaqlar. XALÍQ QOSÍQLARÍ

Xalıq awızeki dóretiwshiliginiń ajralmas bólegin qosıqlar (aytım namaları) quraydı. Hár qıylı mazmunǵa iye bolǵan bul qosıqlarda xalıqtıń jasaw sharayatı, turmıs tárizi sáwlelengen. Sonıń menen birge qosıqlarda adamlardıń Ana Watanǵa, tábiyatqa, qorshap turǵan ortalıqqa, shańaraq hám de dos-yaranlarǵa bolǵan mehir-múriwbeti, bir-birine qarım-qatnası kórkem túrde súwretlenedi.

Xalıq qosıqları dáslep el arasınan shıqqan diy-qanlar, ónermentshiler, xızmetkerler hám zıyalılar tárepinen hár qıylı sharayatlarda dóretilgen. Biraq, kóp jaǵdaylarda olardıń atları bizge shekem saqlanbaǵan, sebebi, jańadan dóretilgen qosıq, ádette, jazıp alınbastan, awızeki túrde aytılıp, bir qosıqshıdan ekinshisine, atadan-balaǵa, áwladtan-áwladqa ótip,

xaliq arasına taralgan. Usı tárizde xaliq qosıqları áwladtan-áwladlarǵa ruwxıy miyras bolıp, bizge shekem jetip kelgen.

Xaliq qosıqları atqarılıw jaǵdayına hám de mazmunına qaray «Miyнет qosıqları», «Turmıs-salt qosıqları», «Máwsim qosıqları», «Balalar qosıqları» sıyaqlı túrlerge bólinedi. Bulardan tısqarı, mádeniy dem alıw waqtında ayılatuǵın lirikalıq, oyın bap hám de aytıs qosıqları xaliq arasında keng tarqalgan.

QOSIQ

Xaliq qosıqları kóbinese 7 yamasa 8 buwınlı qosıq kupletleri tiykarında (saz ásbabısız) aytiladı. Bunda kupletler arasında tákirarlanıp turıwshı arnawlı naqırat qatarları bolmaydı.

OH, LAYLI

Shaqqan, quwnaq

Tom bo-shi- dato- g'o- ra, tan-dir to'-la zo- g'o-
ra, zo- g'o- ra- ni yo- pol- may (o'r- toq)
Cho- li kam- pir o - vo - ra.

«Tomdan tarasha tushdi», «Olatoy», «Chuchvara qaynaydi» sıyaqlı ózbek xaliq balalar qosıqları, sonday-aq qaraqalpaqsha «Jarǵanat» namasına Óserbay Xojaniyazov sózi menen ayılatuǵın «Qáni-geler bolamız» aytımı qosıq janrına misal bola aladı.

QÁNIGELER BOLAMÍZ

Óserbay Xojaniyazov sózi

«Jarganat» namasına

Kewilli, tez

Bi- lim a- lıp mek- tep- te art- tı a- qıl sa-na-mız sa-na-mız

Ba- tır- lıq- qa má rt-lik- ke, úy- ret- ti Wa- tan a-na-mız A-na-mız

Bilim alıp mektepte,	Biz jás áwlad, jetkinshek,
Arttı aqıl-sanamız,	Oqıp bilim alamız,
Batırlıqqa mártlikke,	Ilim, bilim úyrenip,
Úyretti Watan anamız.	Qánigeler bolamız.

Qosıq namaların professional muzıka dóretiwshileri bolǵan kompozitorlar da dóreledi. Bunda olar xalıqtıń dástúrlerine dóretiwshilik jaqtan súyenedi. Máselen, Nadim Narxojayevtıń «Shaftoliga savolim» (Polat Mómin sózi) qosıǵı xalıq qosıqları sıyaqlı jetti buwınlı qosıq kupletleri tiykarında ayıladı. Sonday-aq bul jerde saz-ásbabı járdeminen de paydalanıladı.

Bul qosıqtı muǵallimińiz járdeminde aytıp úyreniń. Bunıń ushın dáslep tómendegi shınıǵıwları aytıp, dawısıńızdı sazlap alıń.

▲ Dawıstı sazlaw shınıǵıwları

a)

SHAFTOLIGA SAVOLIM

Polat Momin sózi

Nadim Narxojayev muzikası

Quwnaq

Shaf- to -lim, oh, shaf- to- lim, oh, shaf- to -lim, oh, shaf- to- lim,
 Qi- zi - lu oq, qi- zi- lu oq, qi- zi- lu oq
 shaf - to - lim. Ham- ma men- day se- va- di,
 Pish - gan - dama- za bo- lim. Shaf- to- lim.
 Shaf- to- lim.

Shaftolim, oh, shaftolim, (oh),
 Qizil-u oq shaftolim.
 Hamma menday sevadi,
 Pishganda maza bolim,
 Shaftolim...

Asta aytib beraqol,
Seni topgan qay olim?
Indamadi shaftolim,
Qiyin ekan savolim,
Shaftolim.

Kompozitorlar dóretken qosıqlar xalıq qosıqlarınan ózgeshe túrde, anıǵıraǵı, kóp dawıslı bolıwı, yaǵnıy eki, úsh, hátteki tórt dawısta aytıwǵa sáykeslengen bolıwı múmkin. Sonıń ushın bunday qosıqlar kópshilik tárepinen jámaát (xor) bolıp atqarıladı.

ÁPIWAYÍ MUZÍKA FORMALARÍN YADQA TÚSIRIW. KUPLET FORMASÍ

Hár bir muzıkalıq shıǵarma belgili bir dúziliske iye boladı. Onıń áne sol dúzilisi muzıkalıq forma dep ataladı. Muzıkalıq formalar sol shıǵarmalardıń qaysı janrda dóretilgenligi hám úlken-kishiligine qarap hár túrli bolıp keledi. Eń ápiwayı muzıkalıq formalar xalıq qosıqlarında gezlesedi.

Xalıq qosıqları, ádette, kuplet formasında boladı. Bunday forma namaǵa salınǵan tórt qosıq qatarınan dúzilgen kupletten ibarat. Buǵan joqarıda berilgen «Oh, laylı» hám de «Qánigeler bolamız» qosıqları mısál bolıwı múmkin. Sonday-aq, xalq muzıka dóretiwshiliginde naqıratlı kuplet forması da kóplep gezlesip, onda taqmaq qatarları ózgerip baratuǵın kupletler arasında keletuǵın naqıratlar ózgermesten tákirarlanıp turadı.

- ?! 1. Xalıq qosıqlarınıń qanday túrlerin bilesiz?
 2. «Shaftoliga savolim» qosıgınıń avtorları kim?
 3. «Shaftoliga savolim» qosıgın yadlań.

3-sabaq. MIYNET QOSÍQLARÍ

Miy-net qosıqları – xalıq tárepinen jer aydaw, zúraátti jıynaw, digirman tartıw, jip iyiriw qusağan miy-net etiw barısında dóretilgen hám ayılğan. Islenip atırğan miy-net túrine qarap usı aytımlardı sharwashılıq, diyqanshılıq hám de ónermentshilik qosıqları sıyaqlı toparlarğa bóliwge boladı.

XÓP HAYDA

Ortasha

Xo'p hay- da- yo xo'p hay-da, xir- mon - ni qil - gil may- da,
 Xir - mon -ni qil - ma-sang may-da sen- lar-ga ti - nim qay- da.

Sonıń ishinde diyqanshılıq qosıqları da óz máw-simine qaray hár túrli bolğan. Máselen, jer aydaw waqtında ózbek xalqında «Qósh haydash» (Qosshı qosıgı) ayılğan bolsa, zúraátti jıynap alıwda «Órim qóshigi» atqarılğan. «Xóp hayda» qosıgı bolsa qır-mandı jenshiwde ayılğan.

Qaraqalpaqlarda qırman atatuğın kúnleri samal bolmay qalsa, onı shaqırıw maqsetinde balalar tá-repinen muzıkağa tán ápiwayı intonaciyalar menen:

Tolqındı ayda tónkerip,
 Tawlar tursın teńselip,

Eginimniń qawıǵın,
Ushırıp ket bir kelip,
Aydar! Aydar! Aydar! Aydar! –

degen qosıqtı, al eger kún qattı jawsa, onı tınsın
degen tilekte balalar:

Men apamniń tuńǵışıman,
Qazan qırǵan qırǵışıman,
Jawma kúnim, jawma, –

dep qıshqırısıp aytqan.

Ónermentshilik qosıqları gilem toqıw, taqıya tigiw,
sharıqta jip iyiriw waqıtlarında ayılǵan.

© **URCHUQ**

Ortasha

E-shik ol-di-daqum-loq, me-ning i-pim-yu-ma-loq,
E-lak i-chi-dake-pak, me-ning ip-gi-nam i-pak.

Kompozitorlardıń qosıqlarında ayırım waqıtlarında
qosıq kupletlerinen keyin naqıratlar qollanıladı.
Mısalı, kompozitor Xurshida Xasanovaniń «Bolalik»
qosıǵı usınday formaǵa iye. Bunda qosıqtıń kup-
letlerin jeke qosıqshı atqarsa, naqıratın hámme
birgelikte aytadı. Usı qosıqtı sizler de sol tárizde
aytıń.

BOLALIK

Dilnur sózi

Xurshida Hasanova muzikasi

Qan-day go'-zal, shi-rin-dir bo- la- lik,
Un-dabiz-lar do- i- mo qo- lay- lik.
Qu-vonch-lar-ga o- lam - ni to'l- di- rib,
Er-tak-lar-da yur- gan-dek bo'- lay- lik.
Qu-yosh ham nur so - char biz- lar- ga,
Sho'x-sho-don o'- g'i - lu qiz- lar- ga.
Os-mon-ning bag'- ri - da yay- ray-
lik, bor bo'l-sin bo - la- lik.

Qanday go'zal, shirindir bolalik,
Unda bizlar doimo qolaylik.
Quvonchlarga olamni to'ldirib,
Ertaklarda yurgandek bo'laylik.

N a q a r o t:

Quyosh ham nur sochar bizlarga,
Sho'x-shodon o'g'il-u qizlarga.

Osmonning bag'rida yayraylik,
Bor bo'lsin bolalik.

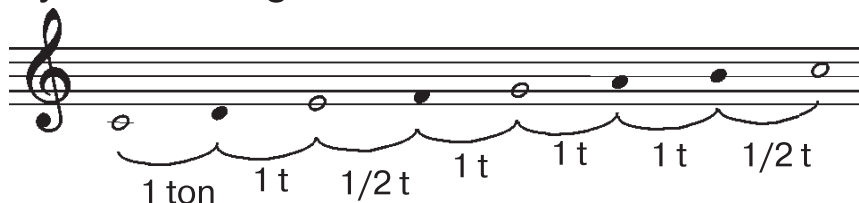
Quvontirib ko'zlarni o'ynaymiz,
Tabassumsiz hech kimni qo'ymaymiz.
Biz bor yerda kattalar zerikmas,
Xursand qilib barchani to'ymaymiz.

N a q a r o t

DO MAJOR TONALLÍGÍ

Do major tonalliginiń tiykarǵı tayanish perdesi (tonikası) «do» sestı boladı. Usı major ses qatarı «do» notasınan baslanıp, joqarıǵa qaray tómendegishe dúziledi:

I II III IV V VI VII VIII(I)

Yadıńızda bolsa, major ses qatarında yarım tonlar III hám IV jáne de VII hám VIII(I) basqışlar arasında júzege keledi.

Sunday-aq, I, III hám V basqıştaǵı sesler turaqlı, II, IV, VI jáne VII basqıştaǵı sesler bolsa turaqsız boladı. Sizler aytıp úyrenip atırǵan «Bolalik» qosıǵı do-major tonallıǵına ayqın mısál bola aladı.

♪ Tómendegı mısaldı 2/4 takt ólshemine dirijyorlıq etip, notaǵa qarap aytırń:

JIYDA

P.Polatov sózi

X.Polatov muzikası

Asıqpay

Jiy- da - jiy- da, jon jiy - da. Chi - lon jiy- da, non jiy - da,
Jon- ga da-vo a- sal-san, do - ri - dar-mon, qon jiy-da.

- ?! 1. Miynet etiw procesi menen baylanıslı qanday qosıqlardı bilesiz?
2. «Bolalik» qosıgın nota dápterińizge kóshirip, sózlerin yadlań.
3. Do major tonallığı haqqında aytıp beriń.

4-sabaq. LAPAR

Lapar – eki adam (yamasa eki toparǵa bólingen kópshilik) tárepinen aytısıw formasında atqarıladı. Bul jerde tárepler izbe-iz «soraw-juwap» túrinde dúzilgen tórtlik taqmaqların aytadı. Ózbek xalqı arasında keń tarqalǵan «Bilezik», «Qaraqas» «Qilpillama» qusaǵan laparlar tap usınday aytımlarǵa jatadı. Balalardıń «Aq terek pe, kók terek» oyun qosıǵı da laparǵa uqsaydı. Geyde lapar aytqanda ayaq oyun xarakterindeki dáp ritmleri qollanıladı. Bunda geypara laparlarda atqarıwshılar gezekpe-gezek oyınǵa túsip, qosıq aytıwı da múmkin. Laparlardı kompozitorlar da dóretedi. Buǵan kompozitor Ğaniy Amaniyazovtıń tómendegi «Aq terek pe, kók terek?» oyun qosıǵı mısál bolıwı múmkin.

⊙ *Balalarǵa arnap dóretilgen lapar (aytısw) qosıqlarınan tıńlań.*

AQ TEREK PE, KÓK TEREK?

T. Mátmuratov sózi

Ĝ.Amaniyazov muzıkası

Ortasha tezlikte

Aq te-rek pe, kók te- rek Biz- den siz-ge kim ke- rek

Ta- za- lıq- lı, tár- tip- li, Be- riń biz - ge Ar- tıq - tı. Aq te-rek pe

kók te- rek, Biz -den siz- ge kim ke- rek kes - te- si kóp-

ke u - nay -dı Be-riń biz - ge Gú - lay - dı

Birinshi tárep:

Aq terekpe, kók terek?
Bizden sizge kim kerek?

Ekinshi tárep:

Tazalıqlı, tártipli,
Berıń bizge Artıqtı.

Birinshi tárep:

Aq terekpe, kók terek?
Bizden sizge kim kerek?

Ekinshi tárep:

Minezi jatıq, múlayim,
Kerek bizge Gúlayım.

Birinshi tárep:

Aq terekpe, kók terek?
Bizden sizge kim kerek?

Ekinshi tárep:

Súyer oqıw, ilimdi,
Berıń bizge Klimdi.

Birinshi tárep:
Aq terekpe, kók terek?
Bizden sizge kim erek?

Ekinshi tárep:
Tez shıǵarar qáteńdi,
Berin bizge Mátendi.

Birinshi tárep:
Aq terekpe, kók terek?
Bizden sizge kim kerek?

Ekinshi tárep:
Kestesi kópke unaydı,
Berin bizge Gúlaydı.

Oyındı basqarıwshı:
Aq terekpe, kók terek?
Bizden sizge kim kerek?

Hámmesi:
– Aydın, aydın jol kerek,
Sheber-sheber qol kerek,
Kim ádepli, tártipli,
Bolsa, bizge sol kerek.

Qaraqalpaq xalıq qosıqlarınıń ishinde eki tárep bolıp aytısatuǵın aytıs qosıqlarınıń bir neshe túrleri bar. Ásirese qız-jigitler aytısları keń tarqalǵan. Buǵan qız-jigitlerdiń kóp sanlı «Bádik» hám «Gúlapsan» aytısların, «Bizin zaman kemtarshılıq zaman ba?» qusaǵan aytıs qosıǵın mısál etiwge boladı. Bunnan tisqari balalar aytatuǵın «Túlkishek», «Hákke qayda?», «Áwelemen-dúwelemen» sıyaqlı “soraw-juwap” túrindegi sanaw aytımları da bar.

HÁKKE QAYDA?

Hák-ke qay-da? U- ya-sın- da. Ne qı-lıp a-tır? Kes-te ti-gip a- tır

Kes-te-si qan-day? A- la- qan-day Kim-ler u- shın? Beg-ler u- shın.

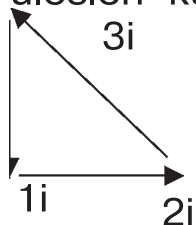

Dár-wazası qay-dan? Ó-te beriń bun-nan. Bir nan jey-men Al bas-la.

– Hákke qayda?	– Neshe atlasam ótemen?
– Uyasında.	– Eki atlasań óteseń?
– Ne qılıp atır?	– Irjaqlaysań ba?
– Keste tigip atır.	– Bir jaqlaysań ba?
– Kestesi qanday?	– Bir jaqlayman.
– Alaqanday.	– Bir nan jeyseń be?
– Kimler ushın?	– Jartı nan jeyseń be?
– Begler ushın.	– Bir nan jeymen!
– Dárwazası qaydan?	– Al basla!
– Óte beriń bunnan.	

3/8 ÓLSHEMI

 3/8 ólshemi tez tempte atqarılatoǵın muzikalıq shıǵarmalarında qollanıladı. Bul ólshemniń joqarǵı «3» sanı bir takt ishinde úsh úles bar ekenligin, tómendegi «8» sanı bolsa sol úleslerdiń hár biriniń segizlik notaǵa teń ekenligin ańlatadı. Bul jerde úsh úlestiń birinshi úlesi kúshli, ekinshi hám de úshinshi úlesleri kúshsiz bolıp keledi:

3/8 ólshemine dirijyorlıq etken-de oń qol háreketi tómendegishe boladı: «bir» degende – qol joqarıdan

> tómenge túsedí; «eki» degende – qol ońǵa háreketlenedi; «úsh» degende – joqarıǵa kóteriledi.

- ?! 1. Lapar janrı haqqında aytıp beriń.
2. «Bolalik» qosıǵın tolıq túrinde aytırń.
3. «Hákke qayda?» aytıs qosıǵınıń sózlerin yadlań.

5-sabaq. YALLA

Yalla ayaq oyınǵa tartıwı, kópshilik tárepinen atqarılıwı jaǵınan laparǵa júdá uqsap ketedi. Biraq, laparda eń baslısı táreplerge bólinip alıp aytısıw (básekilesiw) áhmiyetli bolsa, yallada bul joq. Bunıń ústine lapardan ózgesheligi, yallalar kuplet-naqırat formasında keledi. Bul jerde yallashı (jeke atqarıwshı) ayaq oyınǵa túsip kupletlerdi atqarsa, naqıratın kópshilik birgelikte aytadı. Yallalar dáp ritmleri hám hár qıylı saz ásbaplarınan quralǵan ansambl járdeminde atqarıladı.

⊙ «Yallama yorim» yallasın tińlań.

YALLAMA YORIM

Ortasha tez

Qal- dir- g'och qo- ra e- kan, qa- no- ti o-

la e- kan, yosh-lik-da-gi o'r- toq- lar bir u- mr- ga

Naqarot:

do'st e- kan. Yal- la- ma yo- rim, yal- lo- la, yal- lo- la-
shay- lik, o'r- toq- la- shay-lik, uch-ta- to'rt-ta
bir bo'- lib, suh- bat- la- shay- lik.

 Qosiq namasında ushirasatuđın noqatlı notalarǵa itibar beriń. Notanıń oń tárepine qoyılǵan bir noqat sol notanıń uzınlıǵın jáne yarım ese uzaytadı:

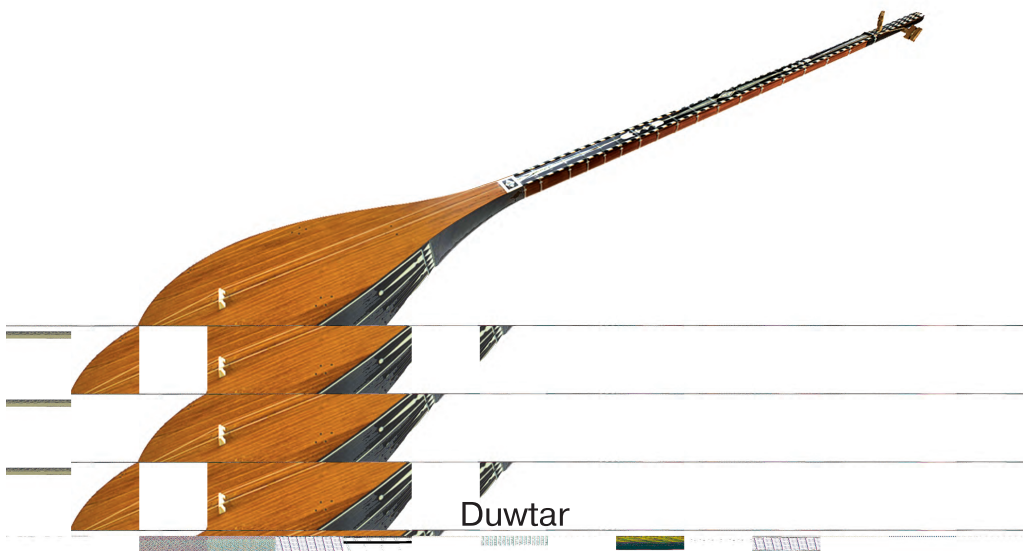
- ?! 1.** Yalla janrı haqqında aytıp beriń.
2. Yalla janrı qaysı tárepleri menen lapardan ózgeshelenedi?
3. «Aq terek pe, kók terek?» qosıǵınan alǵan tásirlerińizdi aytıp beriń.
4. «Bolalik» qosıǵın yadtan aytırń.

6–7-sabaqlar. XALÍQ SAZ ÁSBAPLARÍ

Ózbek hám qaraqalpaq xalıq saz ásbapların úsh túrge bólip qarawǵa boladı:

- a) tarlı ásbaplar;
- b) úplep shertiletuğın ásbaplar;
- d) qaǵıp shertiletuğın ásbaplar.

Tarlı ásbaplarda ses shıǵarıw ádisleri hár túrli. Máselen, duwtar hám dombıra sazları tırnalıp shertiledi. Tanbur kórsetkish barmaqqa kiyiletuğın arnawı úskene – «noxun» (metaldan islengen) járdeminde shertiledi.

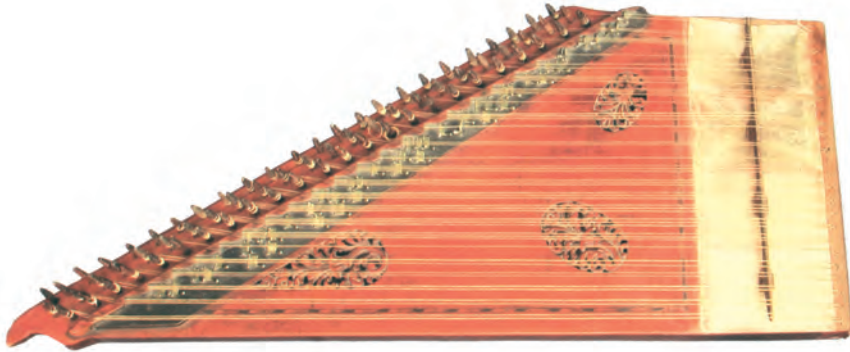

Duwtar

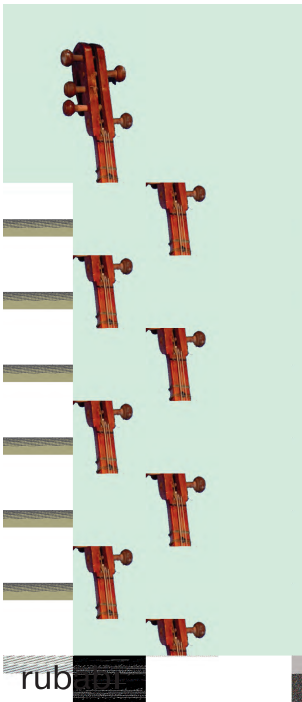
Tanbur

Qanun ásbabı da noxun járdeminde tırnalıp shertiledi.

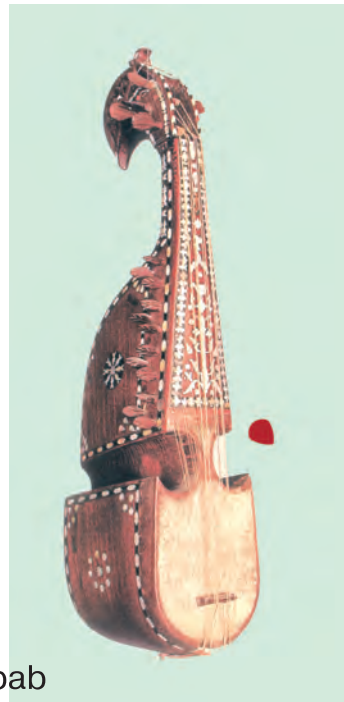

Qonun

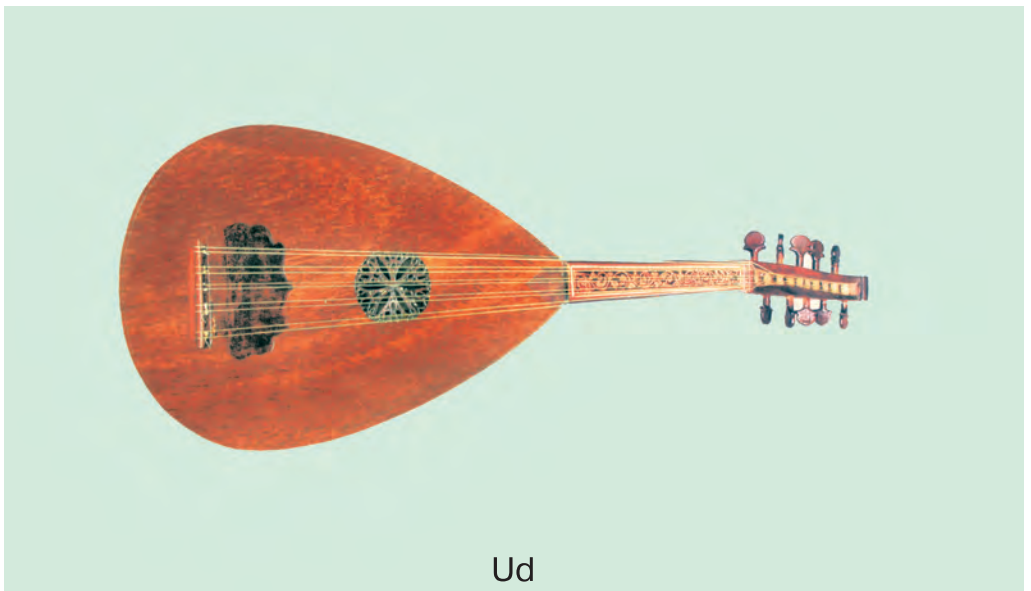
Qashqar rubabı, awǵan rubabı, ud sıyaqlı sazlar mizrab (mediator) járdeminde shertiledi.

Qashqar rubabı

Awǵan rubab

Tarlı sazları arıawlı tartqısh (kámansha) járdeminde de shertiw múmkin. Sato, girjek, qobız – áne usınday tarlı tartqıshlı ásbaplardan sanaladı.

Girjek

Sato

Shán saızı yeki shóp járdeminde urıp hám tırnalıp shertiledi.

Qádirli balalar!

Qobız

Eger itibar bergen bolsańız qobız, duwtar, rubab, girjek hám sháń qusaǵan burınnan ózlerińizge tanıs saz ásbaplarınıń atların ushıratıq. Onıń sebebi bul sazlar basqa da shıǵıs xalıqlarında, sonıń ishinde qaraqalpaqlarda da gezlesedi. Biraq bul sazlar hár bir xalıqta milliy ózgeshelikke, yaǵnıy ózinshe kóriniske, tembrge, dúziliske iye bolıp keledi. Máselen, qaraqalpaqsha qobız sırtqı kórinis-

sine qaray eki túрге bólinedi. Biri – dástesi menen shanaǵı bir tutas jonıp islengen túri. Dástesi menen shanaǵı bólek soǵılıp, bir-birine kiygizilip shertiletuǵın ekinshi túri qurama qobız jiyi gezlesedi.

Qaraqalpaqsha qobızdıń tembri de ayrıqsha bolıp keledi. Ataqlı jırawlar naǵız qaraqalpaq qobızın ǵazdıń dawısına megzetedi. Qaraqalpaq shayırlı Ibrayım Yusupov ta óziniń «Qobız» atlı qosıǵında:

Qaytqan ǵazday ǵańqıladaǵan únińe,

Shadlıq quyǵan jańa turmıs dúnyası, – dep táriplegen edi.

Qobızdıń dúzilisi

1. **Bası** – eki qulaq jaylasatuǵın jeri;
2. **Sabı** – eki tar ótip, barmaq basatuǵın jeri;
3. **Shanaǵı** – ses shıǵatuǵın, ishi quwıs gewdesi;

4. **Quyriğı** – shanaqtıń teri menen qaplangan bólegi. Ol jırawlar tilinde bóri tumsıq yamasa qus tumsıq dep ataladı;

5. **Tiyek** – shanaqtıń teri menen qaplangan bólegi ústinde jaylasqan, eki tardı kóterip turatuǵın bir bólek suwqabaq párshesi;

6. **Tartqısh** – qobız tarlarına kese júrgizilip ses shıǵaratuǵın, qıl tartılǵan shıbıq (kámansha).

Qaraqalpaq duwtarı – alqımına súyekten qoyıp, naǵıs oyılǵanlıqtan, ala-moynaq duwtar degen at alǵan. Qaraqalpaqsha duwtardıń da 2 túri bar. Biri –

Qaraqalpaqsha duwtar

qazba, biri – qurama (yamasa qabirǵalı) duwtar. Dawısı sińǵırlap shıǵatuǵın qazba duwtar sazenderdiń saz shertiwine ásirese qolaylı bolsa, gúmbırlegen dawısqa iye qurama duwtar baqsılardıń qosıq namaların atqarıwına júdá qolaylı.

Ózbekshe «Ajam II (taronasi)», qaraqalpaqsha «Gulpaq» hám «Tolǵaw» namaların tırılap, qaysı saz ásbabında atqarılǵanlıǵın anıqlań.

AJAM II (taronasi)

Órtasha tez

GULPAQ

Qaraqalpaq xalıq naması

Ortasha

TOLǴAW

Qaraqalpaq xalıq naması

Tez

AQ QOYAN

Ǵalım Seytnazarov sózi

Ǵayıp Demesinov muzıkası

Jeńil, tez

Aq-qo-yan-aw aq-qo-yan U-zin qu-laq saq qo-yan Toq-ta us-lap
Qa-sha ber-me qı-ya-ǵa Ol ó-zi-ńe kóp zı-yan
a-la-yın Sóytip ot-jem sa-la-yın A-lıp ba-rıp úyim-de Jaqsılap qara-
wıl-la-yın A--- A— Toq-ta us-lap
a-la-yın Sóytip ot-jem sa-la-yın A-lıp barıp úyim-de Jaqsılap qara-
wıl-la-yın Aq qo-ya-naw aq qo-yan U-zin qu-laq saq qo-yan
Qa-sha ber-me qı-ya-ǵa Ol ó-zi-ńe kóp zı-yan.

Aq qoyan-aw aq qoyan,
Uzın qulaq saq qoyan,
Qasha berme qıyaǵa,
Ol ózińe kóp zıyan.

Toqta uslap alayın,
Sóytip ot-jem salayın,
Alıp barıp úyimde,
Jaqsılap qarawıllayın.

?! 1. Tómendegi nota mısalıńıń 3/8 ólshemine sáykes takt sızıqların qoyıń:

QUVNOQ BOLALAR

H. Muhamedova muzikasi

Shoq keyipte

2. Ózbek hám qaraqalpaq saz ásbapları neshe toparğa bólinedi?
3. Tarlı tırnama saz ásbapların atpa-at aytır.
4. Tarlı tartqışlı saz ásbapların atap ótir .
5. Urıp shertiletuğın tarlı ásbaptır atın aytır .
6. «Aq qoyan» qosıgın nota dápterinińge kóshirip, sózlerin yadlañ.

QOBÍZ HAQQÍNDÁ RÁWÍYAT

Qorqıt ata aǵashtan qobız soǵıp, saz shertiwdi árman etipti. Kóp aǵashlardı jonıp hálek bolsa da, nátiyje shıqpaptı. Qorqıt atanıń aǵash jonıp otırǵanın shaytanlar kórip, oǵan «qobızındı kórset» dese de, ol kórsetkisi kelmey jasırdı. Sóytip Qorqıt ata toǵaydan shıǵıp baratırǵan kisi qusap, putalıqqa jasırınıptı hám shaytanlardıń sózin tırlaptı. Shaytanlar ol haqqında bılay dep atır eken: «Qorqıt ata ája-

yıp isti baslağan eken. Biraq, aqırına jetkere almaptı. Eger de ol toǵaydaǵı dońız súykenip quwrağan jiyde aǵashınan qobızdı jonsa, onnan tostaǵan shıǵarsa, tostaǵandı baqırawıq túyeniń moyn terisi menen qaplasa, oǵan kisnewik attıń quyırǵınan alıp qıltaqsa, qumlıqta, tawda ósetuǵın sasıq quwraydıń shiresinen (shayırınan) alıp qılǵa jaqsa, góne qabaqtan jonıp tiyek salsa, júdá shıqqısh ásbap bolar edi». Bul sózlerdi esitken Qorqıt ata dárhal izine qayıp, shaytanlardan esitkenindey etip saz-ásbap islegen eken, hár túrli namaǵa shertiletuǵın qobız bolıptı. Qorqıt ata qobızda hár túrli ájayıp namalardı shertip, onıń járdeminde qosıqlar aytıp júre beripti. Mine sol-sol eken, Qorqıt ata qobız shertetuǵın, termeler, tolǵawlar hám dástanlar aytatuǵın jırawlardıń piri bolıptı.

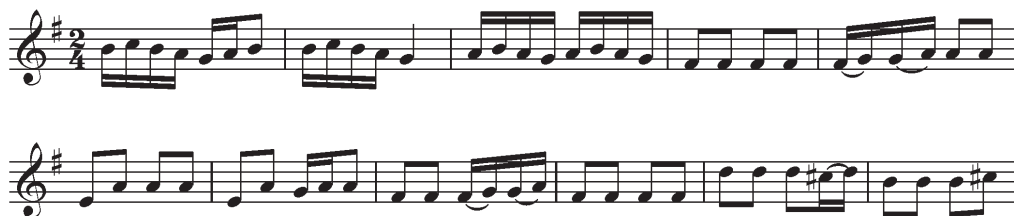
**Qorqıt ata
(shama menen
VIII–IX ásirler)**

(Qallı Ayımbetovtıń «**Xalıq danalıǵı**» kitabınan)

SÍBAY NAMASÍ

Qaraqalpaq xalıq naması

Tez

8-sabaq. ÚPLEP HÁM QAǴÍP SHERTILETUGÍN SAZ ÁSBAPLARÍ

Ózbek xalıq bayramların, seyillerin hám toy-merekelerin gernay-sırnay, dáp (doira) jáne naǵaralardıń seslerisiz kóz aldımızǵa keltiriw qıyın. Sebebi, bul saz ásbapları birinshi náwbette shadlı kúnlerdiń derekshisi sıpatında xalıqtıń ruwxıy turmısınan orın alǵan.

Gernay (karnay)

Sırnay (surnay)

Dáp (doira)

Naǵara (nog'ora)

Bulardan tisqari jáne nay, qosnay, sıbızgı, balaman, shınqobız sıyaqlı úplep shertiletúın saz ásbapları da bar.

Nay

Qosnay

Shınqobız

Balaman

⊙ *Úplep hám qağıp shertiletúın saz ásbaplarında namalar tıńlań.*

Qádirli balalar!

Joqarıda ayılğan sırnay, nay, balaman, shınqobız sıyaqlı úplep shertiletúın saz ásbapları hám dáp sıyaqlı qağıp shertiletúın saz ásbaplardıń ózgeshe túrleri qaraqalpaq xalqında da házirgi kúnde keń qol-lanıladı. Máselen, sırnaydıń qamıs sırnay, saz sırnay qusağan túrleri bar. Ótmishte qaraqalpaqlar arasında jawıngerlik yamasa jarshı (jar salıwshı) saz ásbapları sanalğan gernay, sırnay, shındawıl, dabil, nağara sıyaqlı sazlar da bolğan. «Alpamıs», «Qo-blan», «Er Shora» qusağan dástanlardağı:

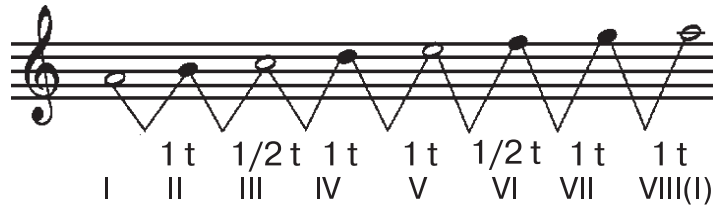
Altın gernay, gúmis sırnay,
Tartıldı maydan ishinde, –

degen qatarlar bunıń ayqın dálili boladı.

MINOR SES QATARÍ

Minor ses qatarı major sıyaqlı turaqlı hám turaqsız basqışlarınan ibarat. Minorda da turaqlı sesler I, III hám V basqışlarǵa, turaqsız sesler bolsa II, IV, VI hám VII basqışlarǵa tuwrı keledi.

Biraq, minor ses qatarınıń major ses qatarı dúzilinen ózgeshe tárepleri de bar: minor ses qatarında yarım tonlar II hám III jáne de V hám VI basqışlar aralıǵına tuwrı keledi.

Ortasha tez

Iya-minor

Tákirarlaw ushın sorawlar hám tapsırmalar

1. Ózbek hám qaraqalpaq xalıq qósiqları haqqında nelerdi bilesiz?

2. Ózbek hám qaraqalpaq xalıq saz-ásbapları neshe toparǵa bólinedi?

3. Tarlı saz-ásbaplarınıń atların aytıń.
4. Ózbek hám qaraqalpaq xalıq úlep shertiletugin saz ásbaplarınıń atların aytıń.
5. Qanday qaǵıp shertiletuǵı saz-ásbapların bilesiz?

QARAQALPAQ JIRAWLARI

Jiraw – qolına qobız alıp xalıqtıń kórkem ádebiy miyrası bolǵan dástanlardı, tariyxıy jırlardı jırlap, jıyılǵan kópke tamasha beriwshi, óz zamanınıń arız-ármanın qobızǵa qosıp aytıwshi, sonday-aq, awızeki ádebiyatınıń úlgileri bolǵan naqıl-maqal sózlerdi, terme-tolǵawlardı xalıq arasına taratıwshi sóz sheberi, xosh hawazlı atqarıwshi hám sheber sazende.

**Jiraw Jumabay
Bazarov**

Qaraqalpaq xalqında jırawlar úlken húrmetke iye bolǵan. Sebebi olar hárqashan da xalıq penen birge bolıp, jaslardı Ana-Watandı, xalıqtı súyiwge shaqırǵan. Batırlardıń eldi qorgawdaǵı erlik islerin kórkem sóz benen táriplegen.

Burınları qaraqalpaqta atları ańızǵa aylanǵan jırawlardan Qorqıt ata, Soppaslı Sıpıra jiraw, Asan Qayǵılar jasap ótken bolsa, onnan sońǵı dáwirlerde Jiyeń jiraw, Nurabılla, Erpolat, Qıyas hám Jumabay jırawlar xalqımızǵa keńnen belgili boldı.

Jırawlar arasında ózinen keyin shákirt qaldırıw dástúr bolǵan. Jıraw bolǵısı kelgen jaslar úlken

ustazğa shákirt bolmağansha onnan jaqsı jıraw shıqpağan.

Qaraqalpaq jırawları «Alpamıs», «Edige», «Qoblan», «Qırıq qız» dástanların sheber atqaradı. Xalqımız arasında tolğawlardan Jiyen jırawdıń «Posqan yel» tolğawı, xalıq termelerinen «Maqtanba», «Ne payda», «Bir degende ne jaman?» atlı termeler júdá keń taralğan.

Jırawlardıń qobız benen atqaratuğın arnawlı namalarınıń túrleri oğada kóp. Mısalı, «Ayğa shap», «Sherbeyit», «Tolqın», «Ullı ziban», «Sıbay» hám tağı basqa kóplegen namalar bar.

(Qallı Ayımbetovtıń «**Xalıq danalığı**» kitabınan paydalanıldı)

EKINSHI SHEREK

BAYRAM HÁM SALT-DÁSTÚR QOSÍQLARÍ

1-sabaq. JALPÍ TÚSINIK

Ózbek hám qaraqalpaq xalıqlarınıń uzaq ótmishi dawamında bayram túsine kirgen kóp ǵana salt, seyil jáne hár túrli oyunlar payda bolǵan. Máselen, besik toyı, súnnet toyı, múshel toyı, neke toyı, toylarda uyımlastırılatuǵın ılaq oyını, dárwaz (dar) oyını sıyaqlı oyun-zawıq tamashaları jáne seyiller usılar qatarına kiredi. Xalıqlıq bayram hám merekelerdiń ótkeriliwi kóbinese keshki gúz máwsiminen erte báhárge shekem dawam etken. Sebebi, tap usı máhálde diyqanlardıń jıyın-terim jumısları tawsılıp, sharshaǵanın shıǵarıw ushın waqtı kóbirek bolǵan.

Usınday xalıqlıq bayramların ótkeriwde muzıka úlken orın tutadı yaǵnıy sırnay, gernay jáne naǵara hám dáplerden ibarat ansambl sesleri saltanatlı túrde jańlaydı. Bul saz ásbapları bir waqıttıń ózinde hám kórkemlik tıńlaw, hám jarshılıq wazıypasın atqaradı. Gernay hám sırnay sesleri xalıqtı saltanat, bayram baslanǵanlıǵınan xabardar etse, ekinshi jaǵınan ansambl atqarıwındaǵı gózzal namalar shadlıq sezimlerin bildiredi.

Hár bir tamashaǵa baylanıslı arnawlı atqarılatuǵın namalar da bar. Máselen, dar oyını hám quwırshaqpaz tamashaları ózbekshe «Dorbozi», «Duchava», «Charx» atlı saz namalarında atqarılgan.

Masqarapaz jáne qızıqshılardıń tamashalarında, sonday-aq, «At oyın»larında ózbekshe «Az-az», «Yuz bir», «Ot eroni», «Norim-norim», qaraqalpaqsha «Qara jorǵa», «Alaqayıs», «Ǵubbadin» sıyaqlı namaları jańlaǵan. Onıń ústine xalıq seyilleri, bayramları hám toy merekelerinde kópǵana qosıqlar da aytılgan.

«Ílaq oyın». Xudojnik **Mannon Saidov**.

🎵 «Qara jorǵa» sazın tırlap, onı táriplep berıń.

QARA JORǴA

Qaraqalpaq xalıq naması
Dáwletmurat Allanazarov notalaştırǵan

Ortasha tez

The musical score is written in 2/4 time with a key signature of one flat (B-flat). It consists of eight staves. The first staff shows the melody with eighth notes. The second staff provides a harmonic accompaniment with chords. The third staff includes a first ending with a triplet of eighth notes. The fourth staff features a second ending with a triplet of eighth notes. The fifth staff contains a section marked with a double bar line and a repeat sign, followed by a triplet of eighth notes. The sixth staff continues the accompaniment with chords. The seventh staff shows the melody with a triplet of eighth notes. The eighth staff concludes with a triplet of eighth notes and a double bar line.

A musical score consisting of five staves. The first staff features six groups of triplets of eighth notes. The second staff contains a series of eighth-note chords with repeat signs. The third staff begins with a section marked with a double bar line and a symbol resembling a stylized 'S' or '8', followed by eighth-note chords. The fourth and fifth staves continue with eighth-note chords and some melodic lines.

▲ Dawıstı sazlaw shınıǵıwları

Two staves of music in 2/4 time with a key signature of one sharp (F#). The first staff contains a melodic line with eighth and quarter notes. The second staff contains a rhythmic accompaniment with eighth-note patterns.

△ «Qoshantay» qosıǵın kupletpe-kuplet aytıwdı úyreniń.

QOSHANTAY

Seydabulla Pirjanov sózi Ańsatbay Xayratdinov muzıkası

Salmaqlı

A musical score for the song 'Qoshantay' in 2/4 time with a key signature of one sharp (F#). The melody is written on a single staff with lyrics underneath.

Há qoshantay qoshantay Kórki-ńe kóz toy-ǵan-day Jú-ri-siń kóp

ta- ma- sha Oy- nap ber- shi az- ğan- tay Jú- ri- siń kóp

ta- ma- sha Oy- nap ber-shi az- ğan- tay.

Arman-berman sekeńlep, | Aytsın kórgen adamlar,
Oynap bershi dikeńlep, | Qozi jaqsı eken, – dep.

- ?! 1. «Qoshantay» qosıǵınıń tiykarǵı tayanısh perdesin (tonikasın) anıqlań.
2. «Qoshantay» qosıǵınıń nota jazıwında ushırasatuǵın tákirarlaw belgilerin anıqlań. Qosıqtıń sózlerin yadlań.

2–3-sabaqlar. TOY SALT-DÁSTÚR QOSÍQLARÍ

Toy – «jaqın jora-joldaslardıń, aǵayın-tuwǵanlardıń diydarına, mazalı taǵamlarǵa, jaqsı saz hám qosıqlarǵa, gúres hám ilaq oyını tamashalarına, bayram shadlıqlarına, oyun-zawıqqa toyıw demekdur».

Toy-merekelerde muzıka áhmiyetli orın iyeleydi. Bunda hám saz, hám qosıqlar jańlaydı. Máselen, ózbekshe toy-merekelerde gernay, sırnay hám naǵaralardan ibarat ansambldiń atqarıwında shertilgen namalar toy baslanǵanlıǵınan xabar beredi, sonday-aq, tırlawshıda saltanatlı bayram sezimin oyatadı, ayaq oyınǵa tartadı hám oǵan qosıladı.

Ádette, toylarda, ózbekshe «Navo», «Navo char-xi», «Begi Sulton», qaraqalpaqsha «Nama bası», «Sıy perde» sıyaqlı sazlar atqarıladı.

SURNAY NAVOSI

Salmaqli

Kelindi kúyew balanıkine alıp barıw waqtında hayallar tárepinen aytilatuğın «Yar-yar»lar neke toyı dástúrińiń eń gózzal qosıq túrлерinen esaplanadı.

Ózbeklerde neke toyınıń erteńgi kúni azanda kúyewdiń ata-anası, ağayın-tuwğanları hám qońsı-qobalarına kelin atınan «Kelin salom» (qaraqalpaqsha «Bet ashar») dástúri ótkeriledi. Arnawlı «Kelin salom» aytıwshı tárepinen saz dawısqa salıp sálem aytıp turıladı, kelin bolsa iyilip sálem beredi.

HÁWJAR

Qaraqalpaq xalıq qosıǵı

Salmaqli

Óz á-kem-niń e-si-gi ju-par e-sik háw-jar
 Qayın a-tam-niń e-si-gi sheń-gel e-sik háw-jar

Kirsem shıqsam sha-shım-dı sıy-par e-sik háw-jar.
 Kirsem shıqsam sha-shım-dı ju-lar e-sik háw-jar.

Kelin

AQ ALTÍN

Tájjetdin Seytjanov sózi

Japaq Shamuratov muzİKası

Salmaqlı

Ap-paq al-tın aq al-tın Maq-ta-nı-shı e-lim-niń

Ká-sip et-ken el xal-qım Pax-ta sá-ni je-rim-niń

Yer-lik miy-net je-mi-si, Aq al-tın-lar jay na-sın

Is-te yo-shıp hár ki-si, kóp te-riw-di oy-la-sın.

Appaq altın, aq altın
Maqtanışı elimniń
Kásip etken el-xalqım,
Paxta sáni jerimniń.

Erlık miynet jemisi,
Aq altınlar jaynasın.
Iste yoshıp hár kisi,
Kóp teriwdi oylasın.

Hár awılda aq tawlar,
Ol paxtadan fondımız
Altın terip báhama,
Shın abadan boldıq biz.

Atızlarğa baramız,
Shaqqan terip alamız.
Bir gramm da paxtanı,
Qaldırmaymız qarğa biz.

Japaq Shamuratov

Húrmetli oqıwshılar! Sizler notaǵa qarap aytqan bul qosıqtı xalqımızdıń súyikli baqsı hám kompozitorı Japaq Shamuratov (1893–1974) dóretken.

Ózbekistan hám Qaraqalpaqstan xalıq artisti, Berdaq atındaǵı mámleketlik sıylıqtıń laureatı, ataqlı baqsı hám kompozitor Japaq Shamuratov jańa zaman qaraqalpaq professional muzıkasınıń tiykarın salıwshılardıń biri. Ol 1893-jılı Ámiwdárya rayonınıń Shoraxan awılında tuwıldı. Jaslayınan muzıka ónerine qızıqqan Japaq keyin ala Atajan baqsıǵa shákirt bolıp, onnan «Eshbay», «Ílgal», «Xoja baǵman», «Qaradáli», «Saltıq» qusaǵan xalıq namaların tereń ózlestirdi. 1930-jıllardan baslap Qaraqalpaq mámleketiik muzıkalı drama hám komediya teatrında jumıs isley basladı. Usı jılları ol dáslepki muzıkalı drama hám komediyaları jazılıwında belsene qatnastı. V. Shafranikov, Á. Xalimov hám basqa da kompozitorlar menen birgelikte 20 dan aslam muzıkalı drama hám komediyalarǵa muzıka jazdı. Olardan «Baǵdagúl», «Aygúl-Abat», «Aral qızı» hám «Súymegenge súykenbe» muzıkalı dramaları xalqımız tárepinen jaqsı qarısı alındı.

Japaq Shamuratov óziniń dóretiwshilik jolında qosıq, xor hám ayaq oýınlarǵa muzıkalar jazdı. Bul tarawda onıń 200 den aslam shıǵarmaları bar. Olardan siz áziz balalar ushın arnap jazǵan

«Qumırsqa», «Kókjan», «Jańa jıl», «Ullı bayram», «Ómir gúli», «Baxıtlı balamız», «Qar jawǵanda» atlı qosıqların, «Ílaq», «Oynasın» sazların balalar jaqsı kórip tıńlaydı.

TOLQÍN

Sapar Xojaniyazov sózi

Japaq Shamuratov muzıkası

Tez, yoshlı

Tolqın- la-sıp e- ser sa- mal Til-le-ri-nen dúr sha-shı-lar

Jawdırlasıp háy-kel túy- me O-yın et-sin ji-gı t qız- lar

Júzmiń jil-wa na-zi me- nen Tań qal-dir-ǵan sa-zi me - nen

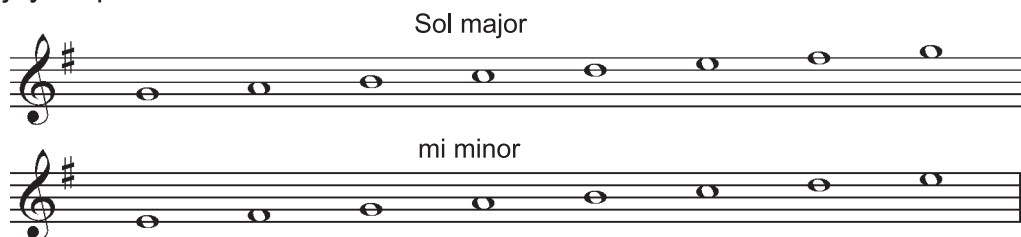
Oynap kúlip ya-rı me-nen ha-ha-ha Jil-wa-sı-na, e-tip qu-mar.

Qolda oynap tilla sazi,
Kókke jetip xosh hawazi,
Hawaz benen jer gúńirentip,
Júrse aldında sárdarı

Naqıratı:

Júz miń jılwa nazı menen,
Tań qaldırǵan sazi menen,
Hárkim oynar yarı menen,
Jılwasına etip qumar.

- ?! 1.** Qanday toy salt-dástúr qosıqların bilesiz?
2. Tóمندegi nota mısallarında yarım tonlar qaysı sesler arasında jaylasqan?

4-sabaq. XALÍQ AYAQ OYINLARÍ

Ayaq oyın – bul kórkem óner túri bolıp, onda insanıy sezimler, belgili bir waqıyalar qol, ayaq hám dene háreketleri arqalı beriledi. Hár bir xalıqtıń súyikli qosıq hám sazları bolǵanı kibi, ayaq oyınları da bar.

Ózbek hám qaraqalpaq xalıqlarınıń áne usınday ayaq oyınları qatarında ózbekshe «Lazgi», «Dilxi-roj», «Tanavor», «Andijan polkası», qaraqalpaqsha «Shaǵala», «Ayqulash» sıyaqlı oyınların aytıw múmkin. Túrli xalıq bayramlarında, toy-merekelerinde usı ayaq oyınlarǵa oynalǵan.

Xalıq ayaq oyınları ózine tán milliy ózgesheliklerge iye bolıp, olar ayaq oyınıń melodiyası, ritmi hám ayaq oyınshınıń háreketlerinde anıq kórinedi. Máselen, «Shaǵala» oyınında qaraqalpaq jaslarına tán bolǵan dene qıymılları kórinip turadı. Bul jerde oyın háreketleri menen aytım qosıǵı juplasıp keledi:

SHAĞALA

Qaraqalpaq xalıq oyın-qosıǵı

Kewilli, tez

Shaq sha- ğa- la sha- ğa- la Jap- tırń bo- yı n ja- ğa- la
Í- lay suw- da ba- lıq bar A- lal - may - sań sha- ğa- la
Í- lay suw- da ba- lıq bar A- lal- may- sań sha- ğa- la.

Ruslardıń «Kamarinsha» ayaq oyını ózgeshe sulıwlıǵı, házilkeshtigi menen itibardı ózine tartadı.

KAMARINSHA (КАМАРИНСКАЯ)

Kewilli

Ukrainlardıń quwnaq «Gopak» ayaq oyınında epshil jáne shaqqan háreketler sáwlelenedi:

GOPAK

Shaqqa

Beloruslardıń kewilli «Bulba» oyın-qosıǵında kartoshka ósimliginiń egiliwinen tartıp, zúraát jıynap alınǵanına shekemgi miynet procesi sáwlelenedi:

BULBA (БУЛЬБА)

Quwnaq

mf

Из меш - ка бе - ри кар - тош - ку и пи - тай - ся по - нем - нож - ку;
мо - жешь есть е - ё ва - рё - ной иль в мун - ди - ре за - пе - чён - ной.

f *Привес:*

Трам - там - там, та - ра - рам, там - там, без кар - тош - ки
ху - до нам, без кар - тош - ки ху - до нам.

KULCHA NON

Polat Mómin sózi

I.Hámraev muzikasi

Ortasha tez

1. O-yim yop-di- lar kul-cha, moykul-cha, moykul-cha. Ye, de- di- lar

to'y-gun-cha, to'y-gun-cha, to'y-gun-cha. Kul-cha o'x-shar gul- cha- ga,

oh, oh, oh. Yu-zim o'x-shar kul-cha-ga, oh.

Kul-cha no-nu kul-cha non, ko'-ri- ni-shi gul-cha non, kul-cha no-nu

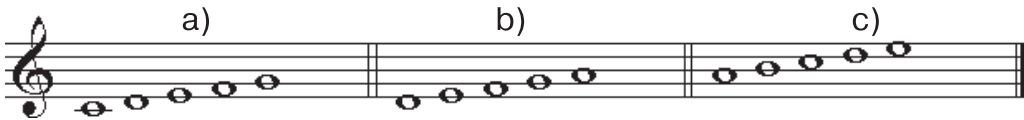
kul-cha non, ko'- ri- ni- shi gul-cha non, gul- cha non,

2. Shirinligi o'zimday,
Issiqligi yuzimday,
Keling, o'rtoqlar, yeymiz,
Oyimga rahmat deymiz.

N a q a r o t:

Kulcha non-u kulcha non,
Ko‘rinishi gulcha non.
Kulcha non-u kulcha non,
Ko‘rinishi gulcha non.

- ?!** 1. Xalıq oyları haqqında nelerdi bilesiz?
2. 2/4 takt ólsheminde neshe úles bar?
3. 3/4 takt ólsheminde ne?
4. Tóمندegi nota mısallarında yarım tonlar qaysı sesler arasında jaylasqanlıǵın anıqlań:

5. «Shaǵala» oylın-qosıǵın notaǵa qarap aytırń.

5-6-sabaqlar. BESIK JÍRLARÍ

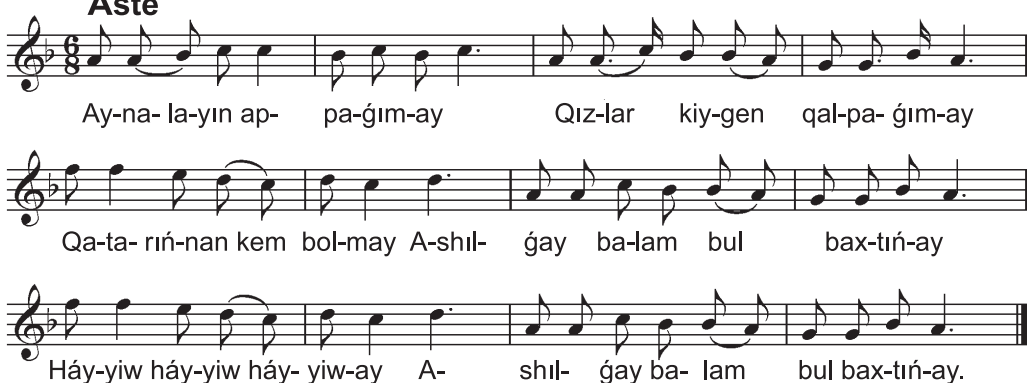
Xalqımızda qalıplesken dástúrge baylanıslı, shańaraqta jańa tuwılǵan tuńǵısh perzent húrmetine «Besik toylı» ótkeriledi hám endigiden bılay bóbektiń ómirinde 2-3 jıllıq «besik dáwiri» baslanadı. Ana bóbekti uyqılatıw ushın besikti terbetip, qosıq aytadı. Bunday jaǵdaylarda arnawlı aytilatuǵın qosıqlar «Háywiw» yamasa «Besik jırı» dep ataladı. Analardıń dóretpeleri bolǵan bul qosıqlarda balanı tınıshlandırıwǵa qaratılǵan sózler, sonday-aq, ananıń perzenti haqqındaǵı arziw-ármanları bayan etiledi. «Háywiw esitken bala keleshekte óz ata-anasına miyrimli, iymanlı, diyanatlı, ana-topıraǵına, el-jurtına sadıq, patriot, watandı súyi-wshi, adamlardıń dártine sherikles boladı».

🎵 «Háyyiw» qosıqların tırlap, olardan alǵan tásirlerińizdi sóylep beriń.

HÁYYIW BALAM

Qaraqalpaq xalıq qosıǵı

Áste

Ay-na-la-yın ap- pa-ǵım-ay Qız-lar kiy-gen qal-pa-ǵım-ay
Qa-ta rıń-nan kem bol-may A-shil- ǵay ba-lam bul bax-tır-ay
Háy-yiw háy-yiw háy-yiw-ay A- shil- ǵay ba- lam bul bax-tır-ay.

Aynalayın qulınım-ay,
Qızlar qoyǵan tulımım-ay,
Aq tamaǵıń búlkildep-ay,
Sayraǵan baǵda búlbilim-ay.
Háyyiw, háyyiw, háyyiw-ay,
Sayraǵan baǵda búlbilim-ay.

Aynalayın qozısham-ay,
Móldir kózli qundızsham-ay,
Qarańǵı túnde jarqırap-ay,
Jaqtı berer juldızsham-ay.
Háyyiw, háyyiw, háyyiw-ay,
Jaqtı berer juldızsham-ay.

Besik jırların kompozitorlar da dóretdi. Máselen, avstriyalıq kompozitor Wolfgang Amadey Mocarttıń «Háyyiw» qosıǵı hámmege tanıs bolıp, ol qaraqalpaq tilinde bılay aytiladı:

HÁYYIW

V. Mocart muzİKası

Áste

Jat ba-lam, uyqı-la, qo-zım,
Úy-ler-de ósh-ti shı-raq.
mp
Uyqı-lar bağ-da hár-re-ler,
Uyıq-lar kól-de ba-lıq-lar.
As-pan-da ay jar-qi-rap,
te-re-ze-den qa-ray-di.
Kóz-le-riń-di jum qo-zım,
Jat quwa-nı-shım, qun-dı-zım Háy-
yiw, háy-yiw.

BESIK JÍRÍ

Nábiyra Tóreshova sózi Marqabay Jiyemuratov muzikası

Jay, áste

Háy -yiw háy-yiw jan ba- lam Uyqı-lay-ğoy ja-nım
Ji- ger- ben- tim gúl ba- lam
Shiy- rin- she- ker pal- ğa- nam

uyqı-lay-ğoy-ay. Háy-yiw aytar bul a- nań Qu-lı-nım aq- qan
A na-ńa kew-liń

jir mı- sań Ja-nım-nıń ja- zı nur mı- sań Ay-na- la- yın
pi- ter- me Já- hán- niń jú- zin gúl qıl- sam Ke- wi- liń pák
Anań-nıń ti- lin

ay ba- lam Kim bol- sań- da óz er- kiń-aw
jan ba- lam
al ba- lam

Bo- la- gór ja- nım tek a- dam.

Háyyiw, háyyiw jan balam,
Jigerbentim gúl balam,
Shiyrin-sheker palğanam,
Uyqılay-ğoy janım, uyqılay-ğoy,
Háyyiw aytar bul anań.

Qulınım aqqan jirmısań,
Janımniń jazı, nurmısań,
Anańa kewliń piter me?
Jáhanniń júzin gúl qılsam.

Aynalayın ay balam,
Kewiliń pák jan balam,
Anańniń tilin al balam,
Kim bolsań da óz erkiń,
Bolagór janım tek adam.

Sarqırap aqqan sayımsań,
Kishkene erketayımsań,
Háyyiw, háyyiw appağım,
Toliqsıp tuwğan ayımsań.

«HÁYYIW» HAQQÍINDA RÁWIYAT

Ráwiyatta ayılıwına qarağanda, jánnetten quwılğan Adam Ata menen Hawa Ene bir-birine kewil qoyıp, egizek perzentli bolıptı. Qudaydıń bul miyriminen bası kókke jetken Adam Ata ań awlawğa ketedi. Átirap suw sepkendey tınısh bolıp, tınıshlıqtı tek yeki bóbektiń jılağan sestı buzıp turar eken. Hawa Ene ne qıların bilmey turғanda, onıń júreginen álle qanday bir gózzal háyyiw qosıǵı kelgen eken:

Háyyiw balam baxtiyar,
Hár istiń de waqtı bar,
Atań ketken shikarğa
Háyyiw balam alla-yar.

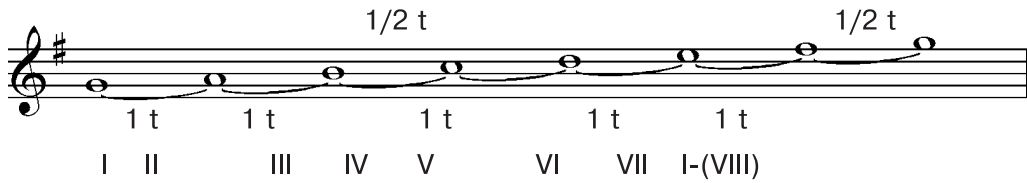
Aytiwlarına qaraǵanda, dúnyaǵa kelgen birinshi bóbekke ayılǵan háyyiw mine usılay baslanǵan eken... Dúnyadaǵı bárshe qosıqlar ana háyyiwinen baslanǵan. Biz tınlap lázzet alıp atırǵan eń jaqsı qosıqlardıń shıǵısı da háyyiwge barıp tireledi.

(«Asrlarga tengdosh qo'shiqlar» kitabınan)

SOL MAJOR TONALLÍGÍ

Sol-major tonallıǵınıń tiykarǵı tayanısh perdesi (tonikası) «sol» sesi bolıp, skripka gılti aldında bir ǵana fa-diez belgisi bar. Sol major tonallıǵında yarım tonlar «si» hám «do» (III-IV basqısh) jáne «fa-diez» hám «sol» (VII-I basqısh) sesleri arasında payda boladı. Qalǵan basqısh (I-II, II-III, IV-V, V-VI, VI-VII) sesleriniń hár biri ózara 1 ton aralıǵında jaylasqan.

Sonday-aq, I-III-V basqish sesleri (sol-si-re) turaqli,
 II-IV-VI-VII basqish sesleri bolsa turaqsiz esaplanadi.

OLMANI OTDIM

Ózbek xalíq namasi

- ?! 1. «Besik jırı» qosıǵın yadlań.
2. Tómenдеgi nota misalında qanday alteraciya belgileri qollanılǵanlıǵın anıqlań:

3. Tómenдеgi nota misallarınıń takt ólshemlerin anıqlań:

BIRINSHI YARÍM JÍLLÍQ BOYÍNSHA BILIMLERDI BEKKEMLEW USHÍN TAPSÍRMALAR

1. Xalıq qosıqları dáslep kimler tárepinen dóretilgen?

- diyqanlar, ónermentshiler, zıyalılar tárepinen.
- kompozitorlar (dóretiwshi baqsı-jırawlar, sazenderler) tárepinen.

d) kompozitorlar hám shayırlar tárepinen.

2. Qanday qosıqlar «Miyнет qosıqları» dep ataladı?

a) patriotlıq ruxtağı qosıqlar.

b) Balalar qosıqları.

d) Miyнет procesi menen baylanıslı qosıqlar.

3. Tarlı-kámanlı saz-ásbapları qaysı qatarda tuwrı berilgen?

a) Sháń, awǵan rubabı, duwtar.

b) Girjek, sato, qobız.

d) Ud, tanbur, qanun.

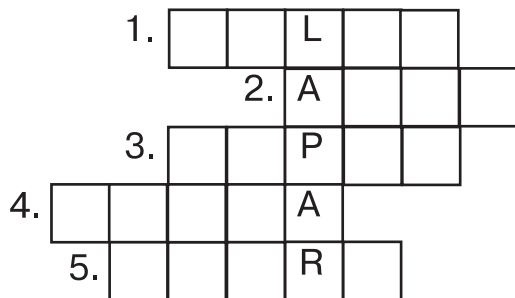
4. «Yalla» dep nege aytiladi?

a) Sazendeler toparına.

b) Kuplet-naqırat formasındaǵı shoq qosıq hám ayaq oyını.

d) Tarlı saz-ásbapların shertiwshiler toparına.

5.

1. Kuplet hám naqırat formasındaǵı qosıq hám ayaq oyını.

2. Ózbeklerde bóbektiń yeń dáslep esitetuǵın qosıǵı.

3. Ukrain xalıq ayaq oyını.

4. Belorus xalıq ayaq oyını.

5. Ózbek milliy qaǵıp shertiletuǵın saz áspabı.

ÚSHINSHI SHEREK

MÁWSIM QOSÍQLARÍ

1-sabaq. MÁWSIM HÁM SALT-DÁSTÚR QOSÍQLARÍ

Ózbek hám qaraqalpaq xalıqlarınıń jil ayları hám máwsimlerine baylanıslı úrip-ádetleri hám dástúrleri bar. Máselen, gózzal báhár máwsiminde Nawrız bayramı keń túrde belgilengen, lala gúlleri seyili hám de diyqansılıq miynetiniń baslanıwı menen baylanıslı ózbekshe «Shoh moylar» salt-dástúri ótkerilgen. Sonday-aq, gúz máwsiminde jıyın-terim jumısları alıp barılǵan bolsa, qıs máwsiminde gáp-geshtekler uyımlastırılǵan. Xalıq awızeki muzıka ónerinde mine usınday máwsim hám salt-dástúrlerge tikkeley baylanıslı bolǵan qosıqlar payda bolǵan.

Qıs paslı

- Kompozitor Avaz Mansurovning «Qorboʻron» qosigʻin tirlap, oning mazmunin aytip berin.

QORBOʻRON

M.Abdushukurova sózi

Avaz Mansurov muzikasi

Quwnaq

Zar - ra- zar - ra, zar-rin qor, shosh-ma, sen-da ar-zim
 bor. Zar- ra- zar- ra, zar- rin qor,
 shosh -ma, sen-daar- zim bor. Ha- de- maykel- sa boʻron

qor-bo'-ron o'y- naytak - ror.

Ha-de-may kel-sa bo'-ron, qor-bo'-ron o'y- naytak- ror.

1. 2.3.

Qor- bo'- ro-nu qor-bo'- ron,

So- la- san bun-chasu -ron.

Chin- dan bo'l-sang pah-la-von, Bel-la-shay-lik, qor-bo'-ron!

Lya- lya - lya - lya-lya - lya - lya,

lya- lya-lya- lya- lya- lya- lya, lya- lya-lya- lya- lya- hey.

R a h m a t: — Zarra-zarra, zarrin qor,
 Shoshma, senda arzim bor.
 Hademay kelsa Bo'ron,
 Qorbo'ron o'ynay takror.

B o ' r o n : — Uchib keldim, mana men,
 Qani, ko'rsat kuchingni!
 Chang'ida uch, chana min,
 Qor otib, ol "o'chingni".

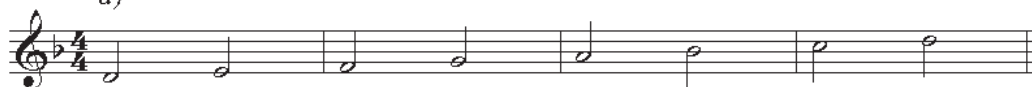
N a q a r o t:

I k k i s i : — Qorbo‘ron-u qorbo‘ron,
Solasan buncha suron.
Chindan bo‘lsang pahlavon,
Bellashaylik, qorbo‘ron!

R a h m a t : — Ko‘p maqtanma sen, Bo‘ron,
Menga teng kelolmaysan.
Men boshlasam o‘yinni –
Bosh ko‘tara olmaysan.

▲ Dawlati sazlaw shirigilarin ayti.

a)

b)

△ «Biz askarmiz» qosig'in 4/4 olshemine dirijyorliq etip, notalar menen ayti.

BIZ ASKARMIZ

Iskender Rahmanov so‘zi Nadim Narxojayev muzikasi

Marsh tempinde

Biz as- kar- miz, pos- bon- miz, U -lug‘ yo‘l- da kar- von - miz.

Tinch-lik u- chun qal- qon- miz, Hech bu -zil - mas qo'r-g'on-miz.

Biz as- kar- miz, pos- bon- miz, U -lug' yo'l- da kar- von - miz.

Tinch-lik u- chun qal- qon- miz, Hech bu -zil - mas qo'r-g'on-miz.

Naqarot:

Bir, ik - ki, uch, bir, ik - ki... Ay- ting, mar-rakim - ni - ki? Al-

bat mar -ra biz- ni - ki, Ja- sur o'g'-lon, qiz - ni - ki. Al-

bat mar-ra biz- ni - ki, Ja-sur o'g'-lon, qiz - ni - ki.

Ona yurt Turkistonda,
Yer-u osmon, ummonda
Chiniqishni qo'ymaymiz,
Tinchlik kuyin kuylaymiz.

N a q a r o t :

Bir, ikki, uch, bir, ikki...
Ayting, marra kimniki?
Albat marra bizniki,
Jasur o'g'lon, qizniki.

1. «Qorbo'ron» qosig'ınan alğan tásirlerińizdi sóylep beriń.
2. «Biz askarmiz» qosig'ın yadlań.

2-3-sabaqlar. QÍS MÁWSIM QOSÍQLARÍ

Baqsi
Turғанbay Qurbanov

Hámmeńizge belgili, qıs máwsiminde diyqan da, jer de dem alǵan. Mine sol waqıtlarında awıl adamları, qońsı-qobalar, aǵayintuwısqanlar, qatar-qurbılar jıynalııp geshtekler uyımlastırǵan. Bunday geshtekler tiykarında «qıs kúnlerine mólsherlengen bolıp, uzınnan-uzaq qıs keshlerin payızlı, mazmunlı etiw, kónil jazıw ushın uyımlastırılǵan».

Geshteklerde miyman bolıw, qızıqlı sáwbetler, hár qıylı oynılar menen birge taqmaqlar oqılǵan, qosıqlar, yallalar ayılǵan, baqsı-jırawlar atqarıwında dástanlar, terme-tolǵawlar tırılǵan.

Jırawlar – «Alpamıs», «Edige», «Qoblan» sıyaqlı qaharmanlıq dástanların, baqsılar bolsa «Góroǵlı», «Ǵárip Ashıq», «Yusip-Axmet» sıyaqlı lirikalıq dástanlardıń atqarıwshısı bolıp, olar ádette, dástanlardı hám sóylep, hám atqarıp beredi. Qaraqalpaqlarda qobız, duwtar, ózbeklerde bolsa dombıra janapayshı saz ásbabı sıpatında qollanıladı.

🎵 Tórende berilgen nota mısaldın 2/4 takt ólshemine dirijyorlıq qılıp, notaga qarap aytıń:

QARI NAVO

Asıqpay

«Qar jawdı» qosıgın tıñlañ hám tásirleriñizdi sóylep beriñ.

«QAR JAWDÍ»

Shawdırbay Seytov sózi

Ġaniy Amaniyazov muzıkası

Kewilli

Qar-qar-qar qo-pa-laq Qardan appaq bo-ta-laq Ap- paq qar-da aw-nay-dı

Aq kúshigim so-ba-laq Úydiñ aldın bas- pay-mız Qardan ar-tıp taslaymız

?! 1. Tóمندegi nota mısallarınıń takt ólshemlerin anıqlań:

2. «Qar jawdı» qosıǵında qanday alteraciya belgileri ushırasadı?

3. Berilgen ses qatarlarınń qaysı perdeleri arasında yarım ton bar ekenligin anıqlań:

4-5-sabaqlar. ALIMJAN XALIMOV

Alimjan Xalimov

Ózbekistan xalıq artisti, kompozitor hám dirijyor, belgili ustaz Alimjan Xalimov házirgi zaman qaraqalpaq professional muzıkasınıń tiykarın salıwshılardıń biri.

Alimjan Xalimov 1912-jılı Buxara qalasında ataqlı qosıqshı Xalim Ibadov shańaraǵında tuwıldı. 1958-jılı Tashkent mámleketlik konservatoriyasınıń pitkerigen A. Xalimov qaraqalpaq professional muzıkasın rawajlandırıwǵa úlesin qosıw maqsetinde Tashkentten jiberiledi. Ol tez arada qaraqalpaq kórkem mádeniyatı menen tanısadı. Bunda oǵan qaraqal-

paq jıraw-baqsıları, jazıwshı, shayır hám dramaturgları jaqınnan járdem beredi. Ásirese Japaq baqsı Shamuratovtıń miynetı úlken boldı. Keyin ala olar birgelikte «Aygúl-Abat», «Aral qızı», «Súymegenge súykenbe» dramalarına muzıka jazadı.

Talantlı kompozitor birinshilerden bolıp dúnya júzilik professional muzıkası úlgisindegi janrlarda qaraqalpaqsha shıǵarmalar dóretti. Máselen, «Qaraqalpaqstan» kantatası, «Qırıq qız» simfoniyalıq poeması, «Qaraqalpaqsha rapsodiya»sı «Qaraqalpaqsha syuita»sı, skripka hám fortepiano ushın pyesaları bunıń ayqın dálili bola aladı. Sonday-aq, A. Xalimov xalqımız tárepinen súyip tırılanatuǵın kóp ǵana qosıqlardıń avtorı.

ALMA

Nawrız Japaqov sózi

Álimjan Xalimov muzıkası

Te3

Baǵ-i-shin-de tur al-ma Dey-di o-ni ma-za-lı Qoldı sozsam al-ma-ǵa

Bolmayman ba ja-za-lı? Kóz aldım da kún sa-yın Me-ni ó-zi-ne tar-ta-di

Kórgen sayın al-ma-nı Mu-hab-ba-tım ar-ta-di ar-ta-di.

Baǵ ishinde tur alma,
Deydi onı mazalı.
Qoldı sozsam almaǵa,
Bolmayman ba jazalı?

Kóz aldım da kún sayın,
Meni ózine tartadı,
Kórgen sayın almanı,
Muhabbatım artadı.

NAVBAHOR

N. Narzullayev sózi

G. Qóchqorova muzikası

Ortasha tez

Fas-li nav-ba-hor ki-rib kel-di e-lim - ga,
Za-ri-ni soch-di qu-yosh biz-ning o-na-za-min-ga.
Sho-yi yap-roq-la-ri-ni yoy-di go'-zal bi-naf-sha.
Xush-bo'yhid-la-rin so-chib, jil -ma-ya-di u biz- ga. Qan-day go'-
zal-ki bu ba-hor, bu ba-hor, o-lam to'l-di gul-che- chak-ka,
gul-che-chak-ka. Cha-raq-la-gan qu- yosh ku- lib,
sa-xo-vat qi-lar el-ga. Qan-day g'o - zal-ki bu ba-hor, bu ba-hor,
o - lam to'l - di gul-che- chak- ka, gul - che-chak-ka.

Bahor chiroyin
kuzatgin-chi sen bir on,
Naqadar go‘zal bahor,
chiroyidan bo‘ldik lol,
Bu chaman maysazorlar
yurtimizga yarashar,
Jajjigina qalbimga
cheksiz quvonch bag‘ishlar.

BAQSÍ NAMALARÍ HAQQÍNDÁ RÁWIYATLAR

Ayırım baqsı namalarınıń payda bolıwı jóninde xalıq awzında tolıp atırǵan ráwiyatlar bar. Kóp namalardıń shıǵısı tariyxta bolǵan waqıyalar menen de baylanıslı bolǵan.

Adıńnan. Burında toy-merekelerde tań atqanǵa shekem uzaq tańǵa dástan aytıw úrdis bolǵan. Dástanlardı tún jarpına shekem esitken tıńlawshılar sharshap, uyqı qısa baslaǵanda, olardıń dıqqatın awdarıw ushın baqsılar «Adıńnan» namasın aytqan deydi. Sulıw ırǵaqlarǵa bay bul namanı esitken tıńlawshılar qaytadan qáddin tiklep, janlanı baslaǵan. Sol ushın da baqsı namaları ishinde «Adıńnan» namasınıń ornı óz aldına.

Baqısı dástanlarında baslı qaharmanlardıń óz elin, yar-dosların saǵınıp aytqan qosıqları usı namaǵa salıp atqarılatuǵın bolǵan.

Qoshım palwan. Ótken zamanlarda Qoshım palwan degen ataqlı palwan bolǵan. Ol hár waqıt gúreske túser aldında óziniń eń jaqsı kórgen namasın shertedi eken. Duwtar shertip bolıp gúreske túskende palwanlardı jıǵa beretuǵın bolǵan. Solay etip Qoshım palwannıń gúreske túser aldındaǵı shertetuǵın naması «Qoshım palwan naması» bolıp ketken desedi.

Nar iydirgen. Ertede bir qız botası ólgen túyeni sawa almay, ingennen sút shıǵara almay qıynalıp otırǵanın bir baqsı kórip qalıptı. Baqsı dárhal qızdıń qasına kelip duwtarda nama sherte baslaptı. Baqsınıń namasına túye iyip ketip, sút beripti. Mine sol belgisiz baqsınıń bul shertken naması túyeni iydirgeni sebepli «Nar iydirgen» bolıp atalıptı desedi.

Suw serper. Dárya boyında bir-birine suw serpip oynap atırǵan bir topar qız-jigitlerdi kórgen bir baqsı, olardıń oynaǵan oyunına qosıp duwtarda nama shertipti. Bul nama sońǵılıǵında xalıq arasına «Suw serper» degen at penen tarqalıptı desedi.

(Qallı Ayımbetovtıń «**Xalıq danalıǵı**» kitabınan)

🕒 *Kompozitor Xudaybergen Turdıqulovtıń «Kiyiz basıw oyını» sazın tırlap, onıń mazmunın aytıp berıń.*

KIYIZ BASIW OYINI

Xudaybergen Turdiqulov muzikasi

Tez

The musical score is written in 2/4 time and consists of nine staves of music. The tempo is marked 'Tez' (Fast). The music features a mix of eighth and sixteenth notes, with some measures containing rests and repeat signs. The key signature is one sharp (F#).

NAY HAWAZÍ

Sultan Xusayn Bayqara kóp waqtin ań awlaw menen ótkerer eken. Kúnlerden bir kúni ol ań awlawda júrip júdá sharshaptı. Shatırına qayıtıp: «Men uyqılamaqshıman!» – deпти. Heshkim úndemepti. «Men uyqılamaqshıman!» – deпти jáne. Heshkimnen saza shıqpaptı. «Men uyqılamaqshıman!», – deпти jáne Xusayn Bayqara. Xızmetkerleri oyaq-buyaqqa juwırıp, sharap ákelse ishpepti, kánizlerden kirgizse sultan quwıp salıptı. Sárdarlar sultandı uyqılatamız dep ózlerin otqashoqqa ursada, qollarınan heshnársе kelmepti.

«Nay hawazı». Xudojnik **Sádulla Abdullaev**

Sultan gázeplenip atqa minipti de, qaytqanımsa bir sharasın tappasańız hámmeńizdi darǵa asaman, dep jáne ań awlawǵa shıǵıp ketipti. Wázirler oylay-oylay bul máseleni házireti Nawayıdan basqa heshkim sheshe almaydı, dep shayıǵa shabarman jiberipti. Nawayı jumısım kóp, dep ańǵa shıqpaǵan edi. Shabarman barıp Nawayıǵa bar gápti aytıptı. Nawayı gáp qayda ekenligin dárriw ańlap, Nayshı baba degen ataqlı nayshını ózi menen birge alıp, Xusayn Bayqaranıń aldına jónepiti. Awxananiń ortasına qurılǵan «Sultan otaw»ǵa nayshını kirkizip jiberip, ózi basqa bir otawǵa jaylasıptı. Nayshını kórgen Xusayn Bayqara quwanıp ketip:

– Men jaqsı kórgen namanı shert, bir dem alayın, júdá talıqtım, – depti.

«Alisher Nawayı hám Xusayn Bayqara».

Xudojnik Sádulla Abdullaev

Nay tilge kirip bir bozlağan eken, sultan uyqığa ketkenin bilmey de qalıptı . Tañ atar aldınan nay jáne tilge kırıptı. Sultan uyqıdan tetik oyanıptı. Xızmetkerlerinen soraptı:

– Nay sestı menen uyqılap, nay sestı menen oyanıwımdı kim taptı? Ayt, sıylıqlayman.

– Házireti Nawayı, – dep juwap beriptı xızmetker.

– Dostım Alisher? Qáne ol, tez kelsin, – depti Sultan Xusayn quwanışı qoynına sıymay.

Sultanniń jasawılları Nawayıǵa bul xabardı jetkerip, Xusayn Bayqara óz húzúrine shaqırıp atırǵanlıǵın aytıptı.

– Áwpáriyn! Tásanna! Kúni-túni bereketim óziń-seń, dostım, – dep Xusayn Bayqara Nawayını izzet-húrmet penen qarsı alıptı.

🕒 «Suw serper» namasın tıńlań.

SUW SERPER

Qaraqalpaq xalıq naması

Te3

- ?! 1.** Alimjan Xalimov dóretken shıǵarmalardıń atların aytıń.
 2. «Navbahor» qosıǵın tásirli aytıń.
 3. «Navbahor» qosıǵın yadlań.
 4. Baqsı namaları haqqında qanday ráwiyatlar bilesiz?
 5. «Nay sadosi» ráwiyatında kimlerdiń obrazı berilgen?

6-7-sabaqlar. YARAMAZAN DÁSTÚRI AYTÍMLARÍ

Yaramazan dástúri hijriy-qamariy (ay) kalendari boyınsha múbárek Ramazan ayınıń úshinshi kúninen baslap úlkenler yamasa balalar qatnasıwında ótkeriledi. Onda dástúr qatnasıwshıları kesh bolǵanda hár bir shańaraqtıń yesigi aldında jıynalıp, jaqsı niyetler menen «Yaramazan» aytımların aytadı. Esesine úy iyelerinen hár túrli mazalı jemisler, ataǵan sıyların aladı.

Hár qıylı kórinistegi Yaramazan aytımları mazmun jaǵınan ózara jaqın bolıp keledi. Olardıń qosıq tórtliklerinde shańaraq iyelerine jaqsı tilekler bildiriledi, geyde házil-dálkek mazmundaǵı kupletlerde aytiladı.

YARAMAZAN

Tez

⊙ «Onajonim, sog' bóling» qosıǵın aytıp úyreniń.

ONAJONIM, SOG' BÓLING

M.Dadaboyev sózi hám muzıkası

Asıqpay

Issiq chehra yuzingiz,
 Chaq nab turar kózingiz,
 Bizga gámxór ózingiz,
 Onajonim, soǵ bóling,
 Jismi jonim, soǵ bóling.

Sizsiz bizning baxtimiz,
 Boyligimiz, taxtimiz,
 Sizga xizmat – ahdimiz,
 Onajonim, soǵ bóling,
 Jonajonim, soǵ bóling

⊙ Tóمندegi nota mısalıńnıń takt ólshemine sáykes nota tayaqshaların (shtil) qoyıp shıǵıń:

- ?! 1. «Onajonim, soǵ bóling» qosıǵınıń tiykarǵı súyenish perdesiń anıqlań.
 2. «Onajonim, soǵ bóling» qosıǵın 3/4 takt ólshemine qalay dirijyorlıq qılıw kerek?
 3. «Onajonim, soǵ bóling» qosıǵın yadlań.

8–9-sabaqlar. NAWRÍZ BAYRAMÍ QOSÍQLARÍ

Gózzal báhardı bayram máwsimi dep ataydı. Sebebi bul máwsimde Nawrız, yaǵnıy jańa jil bayramı keń túrde belgilenedi. Nawrız bayramında qosıqlar aytıladı, qız-jigit aytısları hám hár túrli oynı-zawıqlar boladı. Sonday-aq, bul bayramda báhár ósimlikleri ósip shıǵıwına baylanıslı aytilatuǵın ayırıqsha qosıqlar da bar. Máselen, baysheshek hám binafshalardıń ashılıwı shadlıq sezimlerin oyatqan bul sezimler qosıqlarda sáwlelengen. Baysheshek Nawrızdıń derekshisi esaplangan, sebebi onıń ónip-ósip shıǵıwı Nawrız kúnine tuwrı keledi. Sol sebepten óspirim balalar baysheshekti qırlardan tawıp kelip, ol haqqında shadlıq qosıǵın úyme-úy júrip aytıp, awıl adamlarına jetkergen.

BOYCHECHAK

Ózbek xalıq qosıǵı

Shoq

Boy- che-cha-gim bog'- lan-di, qo-zon to' - la ay- ron-dir,
Ay- ro- ning-dan ber-ma- sang, qo- zon - la- ring vay-ron-dir.
Qat- tiq yer-dan qaz-lab chiq-qan boy- che-chak, yum-shoq yer-dan
yu- gu-rib chiq-qan boy- che-chak. boy-che-chak-ni tut - di - lar,
tut yo - g'och - ga os - di - lar, qi - lich bi - lan
chop - di - lar, bax - mal bi - lan yop - di - lar.

Nawrız kúnleri shadlıq sezimlerine tolı sazlar da shertilgen. Mine sonday eski sazlardıń ayırımları biziń dáwirimizge shekem jetip kelgen. Máselen, ózbekshe «Navrózi Ajam», «Ajam taronalari» sıyaqlı sazlar.

NAVRO'ZI AJAM

Ózbek xalıq naması

Aqırın

KELDI NAWRÍZ BAYRAMÍ

Gúlnara Nurlepesova sózi

Ulbiybi Abdullaeva muzıkası

Tes

Kel-di Naw-rız bay-ra-mı
 Álem gúldey jay-na-dı. Sán sal-ta-nat dú-zep-ti Gárezsizlik
 may- da- ni Ke- liń dos- lar oy- na- yıq
 Gúl-dey bo- lıp jay- na- yıq
 xal-qım menen Naw-rız-di ' shad-la-nı- sıp toy- la- yıq.

FA MAJOR TONALLÍGÍ

Fa major – bul tiykarǵı tayanış perdesi (tonıkası) «fa» notası bolǵan major tonallıǵı bolıp, onıń skripka gilti aldına bir ǵana si bemol belgisi qoyıladı:

1 t 1 t 1/2 t 1 t 1 t 1 t 1/2 t
 I II III IV V VI VII I(VIII)

Fa majordıń turaqlı sesleri I, III hám V basqıshlarda, turaqsız sesleri II, IV, VI hám VII basqıshlarda jaylasadı. Yarım tonlar Iya hám si bemol (III-IV) jáne mi hám fa (VII-I) sesleri aralıǵında payda boladı.

CHILDIRMA

Dilaram Amanullaeva muzıkası

Fa-major

Shaqqan

- ?! 1.** Nawrız bayramı haqqında qanday qosıqlardı bilesiz?
2. «Keldi Nawrız bayramı» qosıǵın yadlań.
3. «Childirma» sazınıń 6/8 takt ólshemine qalay dirijyorlıq etiletuǵınlıǵın oń qol menen kórsetiń.

TÓRTINSHI SHEREK

BÁHÁR MÁWSIMI QOSÍQLARÍ

1-sabaq. BÁHÁR MÁWSIMI QOSÍQLARÍ HAQQÍNDÁ TÚSINIK

Máwsim qosíqları arasında gózzal báhár máwsimine bağışlangan xalıq qosíqları ayırqsha orın iyeleydi. Tábiyattıń oyanıw dáwiri bolğan báhár shağında gúllerdiń ashılıwı, pútkil barlıqtıń shámenzarlarğa aynalıwı, quslardıń sol shámenzarlarda jağımlı sayrawları úlken-kishi insanlardıń qálbine ózgeshe tásir kórsetip, bir dúnya quwanış bağıshlaydı. Usınday gózzal kórinisler xalqımızdıń shayırtabiyatlı perzentleri tárepinen dóretilgen kóp gána qosíqlarda sáwlelengen. Solardan «Bahor keldi» atlı ózbek xalıq qosıgında bul máwsimniń tákirarlanbas sulıwlıgı tómendegishe súwretlenedi:

Ózbek xalıq qosıgı

Asıqpay

Ba - hor kel - di, o - chil - di gul - lar har yon - da,
Bul - bul - lar say - ra - sha - di u yon - bu yon - da.

BAHOR KELDI

Báhár máwsiminde qırlarda hám taw janbawırlarında lala gúller ashılıp, tábiyat kórinisleri jáne de gózzallana baslaydı. Usınday kúnlerde bazı xalıqlar «Lala seyili» bayramın ótkergen. Jaslar, óspirim balalar taw janbawırlarına seyilge shıǵıp, qush-aq-qushaq lalalar tergen, olardı qońsı-qobalarǵa, aǵayin-tuwǵanlarǵa úlestirgen hám lala haqqında qosıqlar aytıp, hár túrli oynılar oynanǵan.

LOLA

Ózbek xalıq qosıǵı

Shadlı

Lo - la, lo - la, lo - la - jon, o' - sar jo - ying da - la - da,
Lo - la, lo - la, lo - la - jon, chi - da - ding - mi ja - la - ga,
Yur, sa - yil - ga bo - ray - lik, lo - la - lar - ni ko' - ray - lik,
Qu - cho - g' i - miz to' l - di - rib lo - la - gul - lar te - ray - lik.

Gózzal báhár máwsimi kompozitorlarımız dóretken saz hám a ytımlarda da sáwlelengen. Solardan ataqlı ózbek kompozitorı Yunis Rajabiy dóretken «Bahorim» shertim namasında, sonday-aq, qaraqalpaq kompozitorı Keńesbay Abdullaevtiń «Báhár» atlı qosıǵında báhár máwsimi menen oyanǵan názik sezimler kórsetilgen.

BAHORIM

Yunus Rajabiy muzİKası

Ortasha tez

QARLIĞASH

Máten Seytniyazov sózi

Ańsatbay Xayratdinov muzİKası

Janlı, tez

Há qar-lı-ğash,

qar-lı-ğash. Qanday sulıw qa-na-tırń Senıń su-lıw-ı-lı-ğırń-dı Kórsetip te

tur a-tırń Qa-ğıp, qa-gıp qa-nat-tı Dıń ha-wa-ğa u-sha-sań

E-min er-kin say-ran-lap Kók-ti shar-lap qu-sha-sań

Há qarlığash, qarlığash

Senıń sulıwlığıńdı,

Qanday sulıw qanatırń,

Kórsetip te tur atırń.

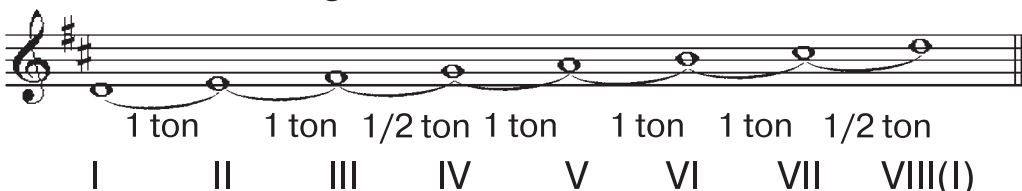
N a q ı r a t ı :

Qağıp, qağıp qanattı,
Dıń hawağa ushasań,
Emin-erkin sayranlap,
Kókti sharlap qushasań.

Re major tonallığı

Re major – tiykarǵı tayanış perdesi (tonikası) «re» bolǵan major tonallığı bolıp, gilt aldında fa-diez hám do-diez belgileri bar.

Re majordıń turaqlı sesleri I, III hám V basqışlarında jaylasadı (re–fa–diez–lya). Qalǵan basqış (II, IV, VI hám VII) sesleri (mi–sol–si–do–diez) turaqsız sesler boladı.

- ?! 1. Báhár máwsimine arnalǵan qanday qosıqlardı bilesiz?
2. «Bahor keldi» qosıǵınıń tiykarǵı tayanış perdesin anıqlań.
3. «Qarlıǵash» qosıǵın nota dápterinińge kóshirip, sózlerin yadlań.

2-sabaq. BALALAR XALÍQ QOSÍQLARÍ

Uzaq ásirlerden bizge shekem jetip kelgen balalar qosıqları ózbek hám qaraqalpaq xalıq awızeki kórkem dóretiwshiliginiń ajıralmas bólegin quraydı. Ol qosıqlarda jas áwladtıń kewilli turmısı, olardıń jıldıń hár bir máwsimine hám hár qıylı bayramlarǵa bolǵan kózqarasları ózgeshe sáwlelengen.

Balalar qosıqlarınıń kópshiligi oyun menen yamasa oyun oynaǵanda ayılǵan. Bularǵa báhár máwsiminde ayılǵan ózbekshe «Binafsha», «Chittigul», «Yomǵır yoǵaloq», «Laylak keldi» sıyaqlı qosıqlardı

aytsa boladı. Máselen, báhár máwsiminde jawın sebelegende quwanğan balalar oyınğa berilip, házil aralas «Yomǵir yoǵaloq» qosıǵın aytadı.

YOMǴ'IR YOG'ALQ

Ózbek xalıq qosıǵı

Shadli

Yom- g'ir yo'-g'a- loq, yam -ya- shil o't - loq, En - di
 e - kin - lar chi- qa- rar qu - loq, Yash -na- sin da-
 la, o - chil - sin lo - la, Da- la qo'y- ni -
 da oq - sin sha - lo - la.

Binafsha hám bayshesheklerdiń ónip-ósip shıǵıwı da balalardıń quwanıp oynawlarına túrtki bolǵan.

BINAFSHA

Ózbek xalıq qosıǵı

Shadli

Bi- naf- sha- lar o- chil - di, yer-ga bo- dom so- chil - di,
 Ul bo- dom- ni ter - gun - cha qo -ra ko'- zim te- shil - di.

GÚLLERIM

Tolibay Qabulov sózi

Óserbay Allanazarov muzıkası

Kewilli, ortasha

Náw-bá-hár de tań-lar- da Mıńqubıltıp túr-le- rin Ír-ğa-ıı-sar

bağ- lar- da, Me-niń yek-ken gúl- le- rim.

Qı- zil ja- sıł dó- nip tur, Meniń yek-ken gúl-le- rim.

1. Náwbáhárde tańlarda,
Mıń qubıltıp túrlerin,
Írğalısar bağlarda,
Meniń ekken gúllerim. | 2. Gúlge qarap búlbiller,
Hár namağa sayraydı,
Ashılısıp ál qızıl gúller,
Onnan sayın jaynaydı. |
|---|--|

N a q ı r a t ı :

Qızıl-jasıł dónip tur,
Meniń ekken gúllerim.

- ?! 1.** Balalar qosıqları haqqında nelerdi bilesiz?
2. «Gúllerim» qosıgınıń avtorları kim?

3-sabaq. KOMPOZITOR ÁBDIREYİM SULTANOV

Ábdireyim Sultanov xalqımızğa belgili kóp ǵana yoshlı, tásirli qosıqlardıń avtorı. Ol Ózbekistan hám Qaraqalpaqstanğa miyneti sińgen kórkem-óner ǵayratkeri, ataqlı kompozitor, dirijyor, belgili ustaz sıpatında keńnen tanıldı.

Ábdireyim Sultanov
(1930–1992)

Á.Sultanov 1930-jılı Shımbay qalasında tuıldı. Jaslayınan saz-sáwbetke qızıqtı. Úlkeye kele ol Tashkent mámleketlik konservatoriyasında belgili ustazlardan tálim aldı. Á.Sultanov uzaq jıllar dawamında Muzıkalı drama hám komediya teatrınıń bas dirijyori, Filarmoniyalıq orkestrdiń bas dirijyori, Kompozitorlar awqamınıń baslıǵı lawazımlarında xızmet etti.

Á.Sultanov barlıq janlarda shıǵarmalar dóretti. Máselen, xor hám orkestr ushın «Bozataw» syuitası, «Qaraqalpaqsha rapsodiya», birqansha dramalarǵa muzıkalar, pyesalar, qosıqlar jazdı. Ásirese, onıń ullı qaraqalpaq klassik shayırı Ájiniyaz qosıqlarına jazǵan dúrkin namaları xalqımızǵa keńnen málim. Kompozitor siz aziz balalar ushın arnap «Inime», «Alma», «Sabırdıń ádeti», «Quslar biziń dostımız», «Báhár kelgende» qosıqların jazdı. Á.Sultanov barlıǵı bolıp 300 ge jaqın shıǵarmalar jazıp qaldırdı.

INIME

Xojabek Seytov sózi

Ábdireyim Sultanov muzıkası

Canto

Suw boyında

i-nim-niń Oy na-ǵa-nı ta-ma-sha Kóp ó-ner-di ó-zin-she

Oy-la-ǵa-nı ta-ma-sha Men shofyorman dey-di ol Sóy-le-ge-ni

ta-ma-sha To-pı-raq-tan gey-de ol Soq-qan bo-lar qa-la-sha.

A- a a a a M- - -

1. 2.

Oqı inim óner bil,
Ráhát jaz zamanıń,
Óner mángi azıǵı,
Bizlerdey jańa adamnıń

Naqıratı:
Bilimli mırdı jıǵadı,
Degen elde naqıl bar,
Bilimdi tereń iyelep,
Hár bir iske bol tayar.

KO'KLAM KELADI

P.Mómin sózi

Sh.Yormatov muzikasi

Ortasha

Har yi- li ko'k -lam ke-la-di, na-na-na-na, na-na-na-na.

Ya-na ham ko'r -kam ke-la-di, na-na-na-na, na-na-na-na.

I-liq -lan-sa ha-ro-rat, el- ga ro-hat- ha-lo-vat, El- ga ro-

Bu-lut' qo-chib yig' -lay- di,

A-riq -qa suv sig'-may-di,

o,

o...

Bo'-yin cho'-zib sha- mol - ga, So-vuq qo-

char shi-mol-ga.

Har yi -li ko'k-lam ke-la-di,

na-na-na-na, na-na-na-na. Ya-naham ko'r- kam ke-la-di,
na-na- na-na, na-na-na-na. Ya-na ham ko'r-
kam ke-la-di.

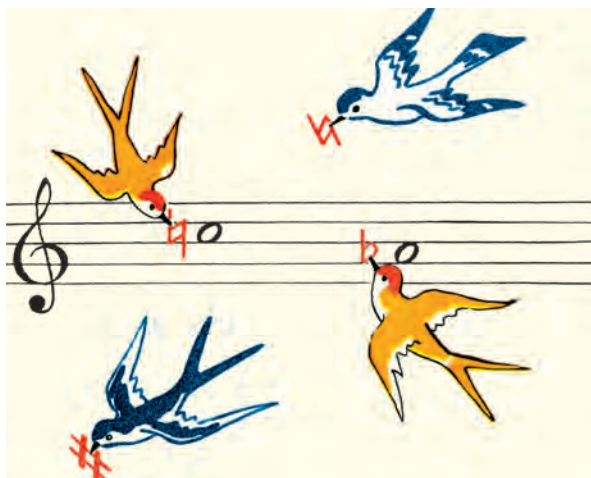
Chumoli ham tinmaydi, Bekorchi ko'rinmaydi. Ko'klam bilan albatta Har jonzot harakatda.	Bag'rini keng ochar yer, Ishlaganda chiqar ter. Har yili ko'klam keladi, Yana ham ko'rkam keladi.
--	--

- ?! 1.** «Inime» qosig'iniń avtorları kim?
 2. «Inime» qosig'in notaǵa qarap aytıń.
 3. «Kóklam keladi» qosig'in yadlań.

4–5-sabaqlar. **BÁHÁR ELSHILERI HÁM DE TÁBIYAT**

Ózlerińizge málim, xalqımız ázelden láylek, tırna, qarlıǵash sıyaqlı quslardı báhár elshileri sıpatında qádirlep keledi. Sebebi bul quslardıń ushıp keliwi jaqsı kúnlerden «dárek» bergen. Máselen, erte báhárde láylekti kóriw baxıt alıp keledi delinse, láylek ushıp kelgen tárepten kóringen adam awılǵa qut-bereke keltiredi dep isengen. Erte ushıp kelgen tırna erte báhárden dárek berse, tómenlep ushqan tırna ırısqa-nesiybeniń mol bolıwın ańlatqan hám taǵı basqa¹.

¹ Navróz. T.Mirzayev, M.Jórayev. T., 1992, 85–90-betler.

ARG'AMCHI

Ózbek xalıq balalar qosıǵı

Áste

Naqarot:

Band

Naqarot:

Balalar quslardıń ushıp keliwin intizarlıq penen kútedi. Sebebi quslar ıssı kúnlerdiń baslanıwınıń da «xabarshısı». Sol sebepli, láylek ushıp kelgenin

kórgen balalar «Laylak keldi» qosıgın aytqan hám ol haqqında úlkenlerdi de xabardar etiwge asıqqan:

Laylak keldi, yoz bóldi,
Qanoti qoǵoz bóldi,
Dala-dashtlar qulf urib,
Daryo bóyi soz bóldi...

Geyde qorazlardıń qońırawday dawısları da balalardı zawıqlandıırıp, olar qorazlardıń «ǵo-qoq»lawına elikley baslaǵan. Usı taqılette qoraz haqqında qosıqlar payda bolǵan.

QICHQIR, XO'ROZIM

Ózbek xalıq balalar qosıǵı

Shadli

Qich - qir, xo' - ro - zim, qich - qir, xo' - ro - zim,
Bo - la - lar uy - g'on - sin, hey! Bog' - lar, o'r - mon,
te - pa - lar - da lo - la - lar o - chil - sin.
Qu - qu, qu - qu, qu - qu, qu - qu.

BULBULCHA

M. Qoshaqov sózi

Mardon Nasimov muzikasi

Asiqpay

O' - zing kich - ki - na, o - vo - zing yax - shi.
Qa - ni, bul - bul - cham, bir say - rab ber - chi.
Qa - ni, bul - bul - cham, bir say - rab ber - chi.
May - li, o' r - toq - jon, May - li, say - ray - man.
Ko' m - ko' k bo - g'ing - da u - chib yay - ray - man.

2. Shirin bulbulcham, – Mehnat qilibsana,
Kuylayver chaq-chaq. Ekibsana gullar.
Tinglab qo'shig'ing Gulni sevamiz
Dillar xushchaqchaq. Bizlar — bulbullar.

- ?! 1.** Quslar haqqida qanday qosıqlardı bilesiz?
2. «Bulbulcha» qosıgınıń tiykarǵı tayanış perdesin anıqlań.
3. «Bulbulcha» qosıgın yadlań.

6–7-sabaqlar. **KOMPOZITOR XUDAYBERGEN TURDÍQULOV**

Ataqlı qaraqalpaq kompozitorı Xudaybergen Turdıqulov óziniń jaǵımlı namaları menen xalqımız arasında keńnen tanıldı. Ol 1925-jılı Shımbay

qalasında tuwılǵan. Xudaybergen jaslayınan jiraw-baqсылardı tıńlap, ózi de duwtar hám girjek shertiwdi úyrene basladı. Onıń sheber sazende hám kompozitor bolıp jetilisiwine Esjan Qospolatov, Aytjan baqsı, ásirese, Japq Shamuratovlar úlken tásirin tiygizdi. Sol ushın bolsa kerek, onıń jazǵan namaları xalıq qosıqlarına júdá jaqın, milliy ırǵaqlarǵa bay bolıp keledi.

**Xudaybergen
Turdiqulov**
(1925–1996)

X.Turdıqulov 200 den aslam qosıq, xor, saz namaları, oyın sazları, saxnalıq shıǵarmalar dóretti. Onıń shıǵarmalarınıń basım kópshiligi úlkemizdi ardaqlaw, tábiyat kórinislerin súwretlew, jaslarǵa úgit-násiyat aytıw temalarına baǵıshlanǵan. Kompozitordıń «Oraz hám pıshıq», «Biziń doslıq», «Gúlistan úlkem», «Úlkeme keliń», «Ustazım», «Balam» qosıqları mektep oqıwshıları tárepinen qızıǵıwshılıq penen atqarılmaqta.

X.Turdıqulovtıń qosıqları óziniń sulıw ırǵaqları menen basqa kompozitorlardan ayırılıp turadı.

DUWTARÍM MENÍŃ

Óserbay Xojaniyazov sózi Xudaybergen Turdiqulov muzıkası

Barmağım, oy-nay-di jú-rek na-ma- sın
Kim súyip tırn-la-mas duw-tar ha-wa- zın

Geshtekler jań-la-mas bol- ma-sa sa-ziń Ke-wil- ge yosh be-rer

duw-ta-rım me- niń Ha- duw-ta-rım me- niń

Ha - duw-ta-rım me- niń Bá-hár ha-wa- zın-day

jan- ға ja- ға- sań E- ger-de ta- riń- di ji-pek-ten qıl- sań

Ja- liq- pay- man kú-ni tú-ni oy-na-sam Kew-lim-niń qu-ma-rı

duw-ta-rım me- niń Ha- duw-ta- rım me- niń Ha-

duw-ta- rım me- niń Ha- Hawaz qossam jań-la-

tarman já-hán-di Xosh hawaziń bal-qı- ta- di a-dam- di Sen ar-qa-lı

sha-yır- lar- dan sóz qal- di Ó-mir- diń se-ri-gi duw-tarım me-

niñ Ha- duw-ta- rim me- niñ
Ha - - - - duw-ta- rim me- niñ.

YOZ YAXSHI

Polat Momin sózi

Doni Zokirov muzikasi

Asiqpay

Yoz ke - zar yash - na - gan e - lim -
Qush - la - rim say - ra - shar, qay - na -
da, yoz zav - qi ti - lim - da,
shar, bu - loq - lar shi - vir - lar,
di - lim - da.
shil - di - rar.
Yoz yax - shi, yoz yax -
shi, yoz yax - shi, yoz yax - shi!

Yoz kezar yashnagan elimda,
Yoz zavqi tilimda, dilimda.
Qushlarim sayrashar, qaynashar,
Buloqlar shivirlar, shildirar:
Yoz yaxshi, yoz yaxshi, yoz yaxshi!

Quyoshday mehnatim qudrati,
 Pahlavon xalqimning sur'ati,
 Yurtimni bezagan, qaranglar,
 Yoz kuyi har yonda jaranglar:
 Yoz yaxshi, yoz yaxshi, yoz yaxshi!

CHAMANDA GUL

Ózbek xalıq balalar qosıǵı

Shadlı

Cha- man- da- gul o- chi- lib- di- yo cha- kang- ga taq,
 cha- kang- ga. Biz- ning hov- li yo'- lin- giz,
 chin- ni bax - mal to'- nin - giz, Cha- man- da- gul
 o- chi- lib- di- yo cha- kang- ga taq, cha- kang- ga.

- ?!** 1. 6/8 takt ólshemine qalay dirijyorlıq etiwdi oń qolıńız benen kórsetiń.
2. Major tonallıǵında yarım tonlar qaysı basqıshtaǵı sesler arasında payda boladı?
3. Minor tonallıǵında yarım tonlar qaysı basqıshtaǵı sesler arasında payda boladı?

EKINSHI YARÍM JÍLLÍQ BOYÍNSHA BILIMLERDI BEKKEMLEW USHÍN TAPSÍRMALAR

1. Qaysı qatarda «Bayram hám salt-dástúr qosıqları» durıs kórsetilgen?

- a) «Lapar», «Oh, layli», «Qar jawdı»;
- b) «Yor-yor», «Kelin salom», «Ot óyin», «Charx»;
- d) «Maktab», «Alla», «Yalla».

2. Baqsılar qanday qosıqlardı atqaradı?

- a) Laparlardı;
- b) Dástan namaların;
- d) Háyyiwlerdi.

3. Yaramazan aytımları qashan aytiladı?

- a) Toy-merekelerde;
- b) Ramazan ayında;
- d) Bóbeklerdi uyqılatıw maqsetinde.

4. Ózbek xalıq ayaq oynıları qaysı qatarda durıs kórsetilgen?

- a) «Kamarinskaya», «Gopak», «Bulba»;
- b) «Lazgi», «Dilxiroj», «Tanavor»;
- d) «Polka», «Mazurka», «Shağala».

5.

1.					Q				
					O'				
				2.	SH				
				3.	N				
4.					A				
5.					Y				

1. Úplep shertiletuǵın saz áspabı.
2. Qaraqalpaq xalıq oyın-qosıǵı.
3. Úplep shertiletuǵın saz áspabı.
4. Qaǵıp shertiletuǵın saz áspabı.
5. Úplep shertiletuǵın saz áspabı.

BILIP QOYÍN!

1. Qosıq aytqanda bas hám deneni tuwrı tutıń;
2. Dawıstı sazlaw shınıǵıwların hám qosıqtı aytqanda demdi únemlep isletıń;
3. Qosıqtıń sózlerin anıq aytıń. Únli dawıslardı sozıńqırap, únsiz dawıslardı bolsa qısqa aytıwǵa háreket etiń;
4. Qosıq sózlerin túsiniń, onı mánisine sáykes atqarıń;
5. Kópshilik bolıp qosıq aytqanda basqalardıń da dawısına itibar berip, olarǵa únles bolıp aytıwǵa umtılıń;
6. Qosıq aytqanda yamasa onı úyrenip atırǵanda muǵállimińizdiń kórsetpelerine qulaq tutıń.

MUZÍKA SÓZLIGI

Aytim – dawis (hawaz) penen aytilatuğın bárliq muzikalıq shıǵarmalardıń jalpı atı.

Awǵan rubabı – tarlı saz ásbabı bolıp, ol mizrab (mediator) járdeminde shertiledi. Onıń shanaǵı shuqır oyılǵan hám teri menen qaplanǵan boladı. Úlken hám juwan dástesinde tórt baylam perdesi bar. Dástesiniń joqarǵı bóleginde 6 yamasa 7 qosımsha («xas») perdeleri de boladı. Awǵan rubabınıń 5 baslı tarlarında nama shertiledi. Sonday-aq, onıń qaptal tárepinde 10-11 járdemshi (janapay) tarları da bolıp, olar jańǵırıq (exo) xızmetin atqaradı.

Balaman – tut aǵashınan islengen sırnayǵa uqsas saz ásbabı. Biraq, sırnaydan kishirek, úpleytuğın jeri sıbızǵıǵa uqsap tilsheli bolıp keledi.

Bastakor – ózbek hám tájik mádeniyatında awızeki professional muzikalıq shıǵarmalar (maqom, ashula, katta ashula hám t.b.)dı dóretiwshi qosıqshı yamasa sázende.

Dáp (ózbekshe – doira yamasa childirma) – qaǵıp shertiletuğın ásbaptıń gárdishi (dóngelegi) júzim, erik yamasa ǵoza aǵashlarınan islenip, bir tárepinen buzaw (yaki kiyik, eshki) terisi menen qaplanadı. Dóngeleginiń ishki tárepine 40 tan aslam temir shıńıldawıqlar taǵıladı. Dáptiń gárdishine jaqın jerden qaqqanda payda bolǵan ses «bak» (yamasa «taq»), onıń orta jerinen qaqqanda payda bolǵan ses bolsa «bum» (yaki «gup») dep júrgiziledi.

Duwtar – eki tarlı qaǵıp shertiletuğın saz ásbap. Tut, erik yamasa ǵoza aǵashlarınan islenedi. Dástesine 13-14 dana jipekten perde baylanadı.

Dombıra – qazaq hám ózbek xalqınıń milliy saz ásbabı bolıp, duwtar sıyaqlı eki tarlı bolıp keledi. Ózbekshe dombıranıń dástesi perdesiz, qazaqlarda perde baylanǵan boladı.

Karnay – mıstan islengen úplep shertiletuǵın ásbap bolıp, uzınlıǵı 2 m hám onnan da uzın bolıwı múmkin. Onıń almalı-salmalı (jıynalmalı) túrleri de bar. Alıp júriwge qolay bolıwı ushın 3 bólekke bólinedi. Karnayda barmaqqlar menen basılatuǵın tesikler bolmaydı. Kúshli hám juwan sesli bolǵanlıǵı ushın, kóbinese «jar salıw» xızmetin atqarǵan. Ansambl quramında shadlıq sezimlerin oyatadı.

Kompozitor (lat. – dóretiwshi, toqıwshı, dúziwshi) – opera, simfoniya, sonata, balet, oratoriya sıyaqlı muzıka janrlarında shıǵarmalar dóretiwshi adam.

Naǵara (ózbekshe – noǵora) – ılaydan túbekke uqsatıp islenedi hám jaqsılap otta pisiriledi. Shanaǵı kiyik (yamasa basqa haywan) terisi menen qaplanadı. Naǵaralar gewdesine qaray úlken (dul naǵara), ortasha (kus naǵara) hám kishi (rez naǵara) sıyaqlı túrlerge bólinedi. Ádette, kus va rez naǵaralar bir-birine qosıp baylanıp, qosnaǵara (qóshnaǵara) túrinde toy hám basqa da xalıqlıq toy-merekelerde shertiledi.

Sato – tarlı tartqıshlı saz ásbabı. Tut aǵashınan oyıp islengen shanaǵı hám uzın dástesi menen tanburǵa júdá uqsap ketedi.

Sıbizǵı (ózbekshe – sibiziq) – ápiwayı qamıstan islengen úplep shertetuǵın ásbap. Úpleytuǵın tárepinen juqa tilshe tilingen hám ústingi tárepinen barmaq basatuǵın 3 dana tesikshe oyılǵan boladı.

Sirnay (ózbekshe – surnay) – erik yamasa goza agashinan oyip islenedi. Ústingi betinde 7, astingı betinde 1 dana tesikshesi bar. Sirnayda ayaq-oyın namaları, xalıq arasında keń tarqalgan belgili qosıqlardıń namaları hám de maqomlardıń «surnay jolları» oynaladı. Ansambl quramında da sirnay namanıń baslı jerlerin shertedi.

Tanbur – tarlı saz ásbabı bolıp, tut agashinan islenedi. Uzun dástesinde 16 dana baylamlı perdeleri bar. Shanağınıń qaqpağına shópten 4 dana («xos») perde jelimlengen boladı. Tanburdıń tarlarınıń sanı 3 ten 6 ға shekem bolıwı múmkin. Házirgi kúnde 3-4 tarlı tanbur qollanıladı. Tarlar noxun járdeminde shertiledi.

Ud – tarlı-qağıp shertetuğın ásbaplardıń eń eskilerinen biri bolıp esaplanadı. Ol tanbur hám duwtardan óziniń al-murt tárizli úlken shanağı hám perde baylanbağan kelte dástesi menen ayırılıp turadı. Ud sazında 11 tar bolıp, olardıń besewi juplasıp kelse, birewi tómengi juwan ses ornında qollanıladı.

Shán – tarlı urıp shertetuğın saz ásbabı bolıp, onda barlığı bolıp 40 dana tar boladı. Olardan 13 danası úsh jup tarğa birlesip kelse, bir tarı tómengi juwan tarğa bólinedi. Shán eki tayaqsha járdeminde urıp yamasa tırnalıp shertiledi.

Qanun – tarlı qağıp shertetuğın saz ásbabı bolıp, kórinişinen shánniń dál ózi. Biraq, shánnen ayırmashılığı sonda, onıń agashtan islengen qaqpağıniń belgili bólegi teri menen qaplanıp, onıń ústine tiyek ornatılıp, ishekten 24 dana úshewlik tarlar esiledi.

MAZMUNÍ

Sóz bası	3
Ózbekistan Respublikasınıń mámleketlik gimni	4
Qaraqalpaqstan Respublikasınıń mámleketlik gimni	6

BIRINSHI SHEREK

Xalıq aytım namaları hám saz ásbapları

1-2-sabaqlar. Xalıq qosıqları	9
Qosıq	10
Oh, layli	10
Qánigeler bolamız. Ó. Xojaniyazov sózi, Jarǵanat namasına	11
Shaftoliga savolim. P. Mómin sózi, N. Narxojaev muzıkası	12
Ápiwayı muzıka formaların yadqa túsiriw. Kuplet forması	13
3-sabaq. Miynet qosıqları	14
Xóp hayda	14
Urchuq	15
Bolalik. Dilnur sózi, X. Hasanova muzıkası	16
Do major tonallığı	17
Jiyda. P. Polatov sózi, X. Polatov muzıkası	18
4-sabaq. Lapar	19
Aq terek pe, kók terek? T. Mátmuratov sózi, Ğ. Amaniyazov muzıkası	19
Hákke qayda?	21
3/8 ólshemi	22
5-sabaq. Yalla	23
Yallama yorim	23
6-7-sabaqlar. Xalıq saz ásbapları	24
Qádirlı balalar!	27

Qobızdıń dúzilisi	28
Ajam II (taronasi)	29
Ǵulpaq	29
Tolǵaw	30
Aq qoyan. Ǵ. Seytnazarov sózi, Ǵ. Demesinov muzıkası	30
Quvnoq bolalar. H. Muhamedova muzıkası	31
Qobız haqqında ráwiyat	32
Sıbay naması	33
8-sabaq. Úplep hám qaǵıp shertiletuǵın saz ásbapları	34
Qádirlı balalar!	35
Minor ses qatarı	36
Qaraqalpaq jırawları	37

EKINSHI SHEREK

Bayram hám salt-dástúr qosıqları

1-sabaq. Jalpı túsınik	39
Qara jorǵa	41
Qoshantay. S.Pirjanov sózi, A.Xayratdinov muzıkası	42
2-3-sabaqlar. Toy salt-dástúr qosıqları	43
Surnay navosi	44
Háwjar	46
Aq altın. T.Seytjanov sózi, J.Shamuratov muzıkası	46
Tolqın. S.Xojaniyazov sózi, J.Shamuratov muzıkası	48
4-sabaq. Xalıq ayaq oynıları	50
Shaǵala	51
Kamarinsha	51
Gopak	52
Bulba	53
Kulcha non. P.Mómin sózi, Í.Hámraev muzıkası	53
5–6-sabaqlar. Besik jırları	55
Háyyiw balam	55
Háyyiw. V.Mocart muzıkası	56
Besik jırı. N.Tóreshova sózi, M.Jiyemuratov muzıkası	57
«Háyyiw» haqqında ráwiyat	59
Sol major tonallıǵı	60
Birinshi yarım jıllıq boyınsha bilimlerde bekkemlew ushın tapsırmalar	61

ÚSHINSHI SHEREK

Máwsim qosıqları

1-sabaq. Máwsim hám salt-dástúr qosıqları	63
Qorbóron. M.Abdushukurova sózi, A.Mansurov muzıkası	64
Biz askarmiz. I.Rahmanov sózi, N.Narxojaev muzıkası	67
2-3-sabaqlar. Qıs máwsim qosıqları	66
Qari Navo	68
Qar jawdı. Sh.Seytov sózi, Ğ.Amaniyazov muzıkası	68
4-5-sabaqlar. Alimjan Xalimov	69
Alma. N.Japaqov sózi, A.Xalimov muzıkası	70
Navbahor. N.Narzullayev sózi, G.Qóchqorova muzıkası	70
Baqı namaları haqqında ráwiyatlar	72
Kiyiz basıw oyını. X.Turdıqulov muzıkası	73
Nay hawazı	74
Suw serper. Qaraqalpaq xalıq naması	77
6-7-sabaqlar. Yaramazan dástúri aytımları.....	78
Yaramazan	79
Onajonim, soǵ bóling. M. Dadaboyev sózi hám muzıkası	79
8–9-sabaqlar. Nawrız bayramı qosıqları	81
Boychechak. Ózbek xalıq qosıǵı	81
Navrózi Ajam	82
Keldi Nawrız bayramı. G.Nurlepsova sózi, U.Abdullaeva muzıkası	83
Fa major tonallıǵı	83
Childirma. D.Amanullaeva muzıkası	84

TÓRTINSHI SHEREK

Báhár máwsimi qosıqları

1-sabaq. Báhár máwsimi qosıqları haqqında túsinik	85
Bahor keldi. Ózbek xalıq qosıǵı	85
Lola. Ózbek xalıq qosıǵı	86
Bahorim. Yu.Rajabiy muzıkası	87
Qarlıǵash. M.Seytniyazov sózi, A.Xayratdinov muzıkası	87
Re major tonallıǵı	88
2-sabaq. Balalar xalıq qosıqları	88

Yomg'ir yoqaloq. Ózbek xalq qosígi	89
Binafsha. Ózbek xalq qosígi	89
Gúllerim. T.Qabulov sózi, Ó. Allanazarov muzíkasi	90
3-sabaq. Kompozitor Ábdireyim Sultanov	90
Inime. X.Seytov sózi, Á. Sultanov muzíkasi	91
Kóklam keladi. P.Mómin sózi, Sh.Yormatov muzíkasi	92
4–5-sabaqlar. Báhar elshileri hám de tábiyat	94
Argamchi. Ózbek xalq qosígi	95
Qichqir, xórozim. Ózbek xalq balalar qosígi	96
Bulbulcha. M.Qoshaqov sózi, M.Nasimov muzíkasi	96
6–7-sabaqlar. Kompozitor Xudaybergen Turdiqulov	97
Duwtarim meniñ. Ó. Xojaniyazov sózi, X.Turdiqulov muzíkasi	98
Yoz yaxshi. P.Mómin sózi, D.Zokirov muzíkasi	100
Chamanda gul. Ózbek xalq qosígi	101
Ekinshi yarim jilliq boyınsha bilimlardi bekkemlew ushin tapsırmalar	102
Bilip qoyıń!	103
Muzika sózligi	104

Oqilxon Ibrohimov, Kalmurza Kurbanov

MUSIQA

4-sinf uchun darslik

(Qoraqalpoq tilida)

Awdarmashi S. Tajetdinova
Redaktori S. Aytmuratova
Kórk. red. Sh. Mirfayozov
Tex. red. Ye.Koryagina, B. Turımbetov
Operator Z. Aliyeva

04.11. 2016-ji I AI № 290 licenziyasi berilgen.
Original-maketten basıwǵa ruqsat etilgen waqti 2017-jil 24-iyun.
Formatı 70x90 $\frac{1}{16}$. Kegl 18. «Pragmatika» garniturası.
Ofset usılında basıldı. Kólemi 7,0 baspa tabaq.
8,19 shártli baspa tabaq. 8,5 esap baspa tabaq.
Buyırtpa № 301 • Nusqası 11062 dana.

Ózbekistan Baspasóz hám xabar agentliginiń Ğafur Ğulam atındaǵı baspa
poligrafıyalıq dóretiwshilik úyinde basıp shıǵarıldı.
100128. Tashkent. Labzak kóshesi, 86.

Biziń internet mánzilimiz: www.gglit.uz

E-mail: info@gglit.uz

**Ijarağa berilgen sabaqlıq jaǵdayın
kórsetetuǵın keste**

№	Oqıwshınıń atı ákesiniń atı	Oqıw jılı	Sabaqlıqtıń alıńandaǵı jaǵdayı	Klass basshı- sınıń qolı	Sabaq- lıqtıń tapsırıl- ǵandaǵı jag'dayı	Klass basshı- sınıń qolı
1						
2						
3						
4						
5						
6						

**Sabaqlıq ijarağa berilip, oqıw jılı aqırında qaytanp
alıńanda joqarıdaǵı keste klass basshısı tárepinen
tómendegi bahalaw ólshemlerine tiykarlanıp toltırıldı**

Jańa	Sabaqlıqtıń birinshi ret paydalanıwǵa berilgendeǵı jaǵdayı
Jaqsı	Muqabası pútin, sabaqlıqtıń tiykarǵı bóliminen ajralmaǵan. Barlıq betleri bar. Jırtılmaǵan, betleri almasırılmaǵan, betlerinde jazıw hám sızıqlar joq.
Qanaat-landırarlı	Muqaba jelingen, bir qansha sızılıp, shetleri qayırılǵan, sabaqlıqtıń tiykarǵı bóliminen alınıp qalıw jag'dayı bar, paydalanıwshı tárepinen qanaatlanarlı qálpine keltirilgen. Alınǵan betleri qayta jelimlengen, ayırım betlerine sızılǵan.
Qanaat-lanarsız	Muqabaǵa sızılǵan, jırtılǵan, tiykarǵı bólimnen ajralǵan yamasa pútkilley joq. Betleri jırtılǵan, betleri tolıq emes, sızıp, boyap taslanǵan. Sabaqlıqtı qayta tiklew múmkin emes.